

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

II BIND. 1868—69.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS OLUF OLUFSEN.

Hemmestrup Gaard og Gods i det 16de og 17de Aarhundrede.

Af A. Heise.

Efterfølgende Aktstykker og Oplysninger om Hemmestrup og dets Ejermand gives som en Fortsættelse af de i dette Tidsskrifts 2det Bind S. 175—182 meddelte Aktstykker fra Hemmestrups Archiv. I Løbet af sidste Vinter henledte Hr. Adj. Feddersen min Opmærksomhed paa nogle Aktstykker, som vare fundne bortkastede blandt Flytteskrammel ved en Flytning i Viborg, og skaffede mig tillige nogle flere, som han tilfældig havde truffet paa ude paa Landet. Da disse Aktstykker forekom mig at indeholde ret interessante Oplysninger dels om Landboforholdenes Udvikling i ældre Tid, dels til Egnens Lokalhistorie, indsendte jeg dem i Marts Maaned til det jydsk historisk-topografiske Selskabs Bestyrelse, ledsaget af en derpaa støttet Udsigt over Godset og dets Ejermænds Historie i 16de og 17de Aarh. — Da jeg imidlertid, efter at ovennævnte Bidrag vare udarbejdede, erfarede, at hele det betydelige Gods-archiv, som ved en Auktion paa Hovedgaarden Viskum for et Par Aar siden ved en Fejltagelse var blevet solgt til en Høker i Viborg, ved Adj. Feddersens Mellekomst var blevet reddet og derpaa overladt til Besidderen af Herregaarden Tjele, henvendte jeg mig efter Selskabets Bestyrelses Opfordring til Besidderen af Tjele, som var saa forekommende at tilsende mig hele Archivet til Gjennemsyn. Jeg har da senere udtaget nogle flere Aktstykker, som meddeles her, og selvfølgelig benyttet de øvrige ved Udsigten over Godsets Historie. — I Mellemtiden mellem de to Bearbejdelser af det efterhaanden fremkomne Stof ligger imidlertid Udgivelsen af et af de betydeligste Bidrag til Landboforholdenes Historie, som hidtil er udkommet, Hr. Kammerraad Rasmussens „Oplysninger til Gisselfeld“. Da imidlertid den Opfattelse af flere Punkter, som jeg havde søgt at gjøre gjældende i den tidligere Bearbejdelse, paa det nærmeste stemmede overens med den nævnte Forfatters, har jeg ikke i den Anledning set mig foranlediget til at gjøre betydeligere Forandringer.

De her meddelte Bidrag angaa den Tid, der var den gamle danske Adels mest glimrende Periode, da den ene Herregaard rejste sig efter den anden, og da Godserne samledes ved Mageskifter med Kronen eller mellem Adlen indbyrdes. Det er med Hensyn til Landboforholdenes Udvikling en Tid af stor Betydning; den lagde i Forening med foregaaende Borgerkrige (Grevens Fejde) og paafølgende ulykkelige Krige Grunden til Bondens Fornedreelsesstand og derved tillige til det Had til den om sig gribende Adel, der som bekendt alt i Christian den fjerdes Tid gav sig Luft ved forskellige Lejligheder fra Borger- og Bondestandens Side, og som naaede sit Højdepunkt 1660. Adlens Rolle paa denne Tid er bleven meget forskjelligt bedømt; i Reglen har man vistnok været for tilbøjelig til at lytte til Klagerne alene og til at overføre det Tryk, som det for største Delen var forbeholdt Enevælden i Forening med en tydsk Hofadel og borgerlig fødte „Proprietairer“ at lægge paa Bondestanden, til den Tid, der gik forud for Forfatningsforandringen. I den Henseende er det ikke uden Interesse at følge de enkelte Gaarde og Godser gjennem forskellige Tider, og derfor meddeles her nogle af de til Hemmestrup hørende Aktstykker i Aftryk eller Udtog. — Som bekendt er det ikke altid let at afgjøre, hvilke Aktstykker der have Betydning, da selv det Aktstykke, der tilsyneladende ingen Interesse har, ved et enkelt Navn eller Aarstal kan faa ikke ringe Betydning. Jeg har uddraget dem, der forekom mig at kunne have Interesse med Hensyn til Landboforhold eller bekendte Personer i Almindelighed eller til Egnens Udseende i ældre Tid, som Skovskifter og lignende Forhold. — Da de maa benyttes i Forening med de tidligere meddelte Aktstykker, har jeg mærket dem med fortløbende Numre. — Viborg, Juli 1869.

1. Hemmestrup og dets Ejere.

Hemmestrup eller *Himmestrup*, som det fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede skrives,¹⁾ nu en Gaard paa omt. 21 Tdr. Hartkorn uden tilliggende Bøndergods, ligger i Viborg Amt, Middelsom Herred; Herredet er saa godt som paa alle Sider omgivet af Vandløb, navnlig Gudena og Skjern eller Nørre Aa, en Omstændighed, der ogsaa har givet det sit Navn (Mæthælsholmhæret kaldes det i Valdemars Jordebog). Mange Oldtidslevninger tyde paa en tidlig Bebyggelse. Hele Strækningen mellem Nørre Aa og Gudena har i sin Tid

1) Skrivemaaden „Himmelstrup“ er en helt ny Forbedring af Navnet og har intetsteds Hjemmel. I Navnet skjuler sig muligt et Personnavn, eller maaske snarere det oldnordiske heima, Hjem; smlg: hejmajörd, Hovedgaard, heimaland, de til en Gaard liggende Jorder. Den ældste Form, hvori Navnet forekommer („Hemestrup“) tyder i denne Retning; Betydningen bliver da blot: den til en eller anden Gaard (smlg. svensk hemman) hørende Torp.

været bedækket med store Skovstrækninger, hvoraf de nuværende Smaaskove kun ere ubetydelige Levninger. De som Tillæg meddelte Skovskifter vise, at endnu i Slutningen af 16de Aarh. og vistnok endnu senere har der strakt sig som det synes sammenhængende Skove fra Skjern imod N. til Vejrum i NV. og derfra over Nørre Aa ind i Sønderlyng og Nørrelyng Herreder ved Tapdrup og Tisted, under Navnene Skjern Skov, Lee Fællesskov, Restrup Skov eller Krog, Hemmestrup Skov, Vejrum Holt og Enemærke, Mammen Skove, Tapdrup og Tisted Skov. Mod Syd have disse Skove atter staaet i Forbindelse med Vindum Skov og Bjerring Skove, der uden Tvivl mod Syd ere gaaede ned til Engene ved Gudena. I disse sammenhængende Skove laa enkelte Bymarker og større Byer, de egentlige Adelbyer, Bjerring, Mammen, Lee, Hjermind osv., hvorfra der atter var anlagt enkeltliggende Gaarde eller Smaabyer, der tydeligt nok ved deres Navne betegne sig selv som Torper eller Fæstebyer, som Hemmestrup, Brandstrup, Tulstrup, Ulstrup o. s. v. I tidligere Dage har der saaledes i Egnen været en kraftig Selvejersstand, som selv besad Fæstegaarde under sig. Saadanne Mænd ere endnu kort før Grevefejden, de to Bønder *Kold Jensen* i Bjerring, der ejede Bradstrup (Brandstrup) Gaard og Sø, og Herredsfogden i Middelsom Herred *Erik Lassen*, der ejede Gaarde baade i Kvorning og Bjerring.¹⁾ Dog spores paa den anden Side tidligt gejstlige eller adelige Besiddelser i Egnen. Mariager Kloster samlede betydeligt Gods her; enkelte Steder i Bjerring hørte til Kaunikebordet i Aarhus. Mindre Adelsmænd fandtes i Mængde, som Slægten *Skadeland* i Odt (Odsgaardene) eller *Hvusserne* i Vormstrup, som ved Udskrivningerne kun sattes til 1 Glavind eller 100 fl i aarlig Indtægt.²⁾ Saadanne Smaa-Adelsmænd have i Betydning og Anseelse neppe staaet synderligt over de større Selvejere, af hvis Kreds de formodentlig selv ere udgaaede. Mange af dem sank maaske ogsaa temlig tidligt tilbage og bleve Bønder igjen. En i Egnen meget udbredt Slægt, Familien *Harbo*, der kan spores fra Slutningen af det 15de Aarh. gennem flere Aarhundreder i forskellige Byer, i Hemmestrup, Bjerring, Hjermind og andre Steder, og som stadig holder paa sit Navn, har dette maaske været Tilfæl-

1) Tillæg 5 og 9. — 2) Tillæg 2 og 4.

det med; i al Fald nævnes ogsaa Smaa-Adelsmænd af dette Navn ved Udskrivningerne i Slutningen af 15de Aarhundrede. Da kom Reformationen og Grevefejden; da svandt Selvejernes Tal; ved 1650 var der i hele Hald Amt, hvortil Herredet den Gang hørte, kun 30 jordegne Bønder mod omtrent 1300 Fæstere, og af disse fandtes kun 4 i hele Middelsom Herred, nemlig 2 i Bjerring og 2 i Mammen.¹⁾ Større adelige Herregaarde vare dannede og havde efterhaanden samlet det meste Gods under sig. En af disse Gaarde var *Hemmestrup*.

Den første Efterretning om *Hemmestrup* (Brev 2) lyder paa, at to Gaarde i *Hemmestrup* tillige med en Gaard og et Bol i Lee, en Gaard i Hjorthede og 2 i Bjerring have tilhørt Familien *Hvas* til Vormstrup eller Ormstrup. Det var den lille Kjerne, hvoraf der i Tidens Løb skulde udvikle sig et Gods paa over 250 Tdr. Hartkorn Bøndergods.

Familien *Hvas* til Ormstrup (nu Frisholt i Sal Sogn, Hovlbjerg Herred, Viborg Amt), hørte til en Slægt, som havde staaet i stor Anseelse paa Valdemar Atterdags og Dronning Margrethes Tid; men som saa mange andre Slægter fra den Tid knækkedes dens Magt ved Modstand mod en fast Kongemagt. *Silkeborg* var ligeledes paa den Tid i Slægtens Eje; men allerede 1453 havde Erik Hvas den Ældre til Vormstrup paa sine egne og sine Søkendes Vegne maattet afhænde det til Aarhus Bispestol, og i Tidernes Løb gik mere og mere tabt. Vormstrup vedblev endnu i nogen Tid at være i Slægtens Fælleseje. Den ældre Erik Hvasses Søn *Lange Jens Hvas* besad den saaledes endnu til sin Død (omtrent 1503) i Forening med sine Søkende. 1511 solgte altsaa hans Enke *Johanne Hansdatter* og hendes Søn²⁾, den yngre *Erik Hvas*, det ovennævnte Gods til Landsdommer *Niels Clementsen*, i hvis Besiddelse altsaa Byen eller rettere de 2 Bøndergaarde *Hemmestrup* kom (Brev 2). Et Par Aar efter — 1515 og 16 — solgte Erik Hvas tilligemed sin Søster Anna deres Part af Vormstrup til Aarhus Bispestol, og de øvrige Slægtninge fulgte snart Exemplet. Saaledes

¹⁾ Den svenske Resident Durells Relation, Suhms Saml. 2, 3, 99, sammenholdt med Præsteindberetninger fra 1651 i Viborg Stiftsarchiv. — ²⁾ „Erik Hvas og hans Moder“ sattes ved Udskrivningen samme Aar til 2 Karle (D. Mag. 4 R. 2, 298).

mageskiftede den bekjendte Landsdommer *Jens Hvas* til Kaas i Salling, som senere blev henrettet for sin Deltagelse i Clemensfejden, og som formodentlig var en Fætter til den yngre Erik Hvas, i Aaret 1528 tre Gaarde i Gullev og Nøddelund til Bispen i Aarhus. Disse Byer ligge i Sal Sogn og ere Nabobyer til Bjerring og Hjermind Sogne, hvorfra de ere adskilte ved Gudena. Da den største Del af Vormstrup Godset som Bispegods ved Reformationen gik over til Kronen, staaer det formodentlig i Forbindelse med disse Forhold, naar Lensmanden paa Hald griber ind paa Kronens Vegne ved Skovskifter og andre Lejligheder.¹⁾

En Del af Vormstrup-Godset var altsaa 1511 tilfaldet Landsdommer *Niels Clementsen til Avnsbjerg*. Længe forblev Hemmestrup Gaardene dog ikke i denne Slægts Eje paa Grund af den Forfølgelse, denne Mand kort efter blev Gjenstand for. Den borgerlig fødte *Niels Clementsen* var en Yndling af Kong Hans, som havde givet ham adeligt Vaaben. Han var bleven Medlem af Rigsraadet og havde faaet kongelige Slotte til Len. Ved forskellige, som det synes temlig mislige Godskjøb og paa andre Maader havde han skaffet sig stor Rigdom; men ved alt dette havde han ogsaa hos Adlen vakt et stort Had mod sig. Da Kong Hans var død, brød Stormen løs. I Kong Hanses Haandfæstning var den Bestemmelse optagen, at ingen „ufri“ maatte pante eller købe frit (adeligt) Gods. Kongen havde givet ufri Mænd, som Niels Clementsen og andre, adeligt Vaaben og saaledes omgaaet Bestemmelsen. Med Niels Clementsen for Øje blev der da strax i Christian 2dens Haandfæstning indsat de nye Bestemmelser, at „om nogen *Vanbyrding, eller ikke ædelig fødte ere*, have nu enten Slot, Len eller *Landsting*, da skulle de med det første afsættes,“ og „døer den Mand, som ufri er født og haver dog fanget Frihed og lader efter sig frelst Gods og haver ej fri eller frelse Arving, da skal det Gods ej falde til Kronen, men de ufri Arvinger skulle sælge det inden Aar og Dag til Riddere og Svende.“²⁾ — Haarde Beskyldninger rejstes nu mod Niels Clementsen af Rigsraadet allerede 1513: Han havde for *Kronens Penge* kjøbt adeligt Jordegods, som efter hans Død burde sælges til Ad-

¹⁾ Om Hvasserne s. T. A. Becker: „Landsdommer Jens Hvas“ i Kvartalskriftet Orion I, 2, 245 ff. — ²⁾ Gehejmearchivets Aarsberetning 2, 61.

len, og Kronen have Pengene tilbage; han havde *trængt Adlen og Kirken fra Jordegods*, som Adlen burde have tilbage; — man kommer uvilkaarlig til at fatte Mistanke, naar man ser, hvilket usædvanligt stærkt Eftertryk der i Johanne Hansdatters og Erik Hvasses Skjødebrev gjentagne Gange er lagt paa, at det er sket „med fri Villie,“ „uden Vold“ o. s. v. (Brev 2). — Landsdommerbestillingen synes han snart efter at have mistet, og *efter hans Død* (1518) lod Christian 2den alt hans Jordegods inddrage. Lensmændene paa Aalborg Hus og Lundenæs, Hans Tolder og Ejler Bryske, fik Befaling at inddrage alt Niels Clementsens Gods i Nørrejylland „dog med Undtagelse af det Gods til Avnsbjerg og noget Gods, som *Anne Mikkelsdatter*, Niels Clementsens Efterleverske Brev paa haver.“ Hvad det er for Gods, som Enken fik Lov at beholde, og at hverken Avnsbjerg eller Hemmestrup-Gaardene hørte hertil, viser et samme Dag (Döminica lætare 1518) udstedt Brev til hende, hvori hun indtil videre *forlenes* med en Gaard i Viborg, med en Gaard i Rinds Herred, Restrup kaldet, og alt det Gods, som Niels Clementsen havde i Sønderlyng-, Rinds- og Nørlyng-Herreder samt i Himmersyssel, altsaa hverken Avnsbjerg eller Hemmestrup, som ligge i Lysgaard og Middelsom Herreder. Dog lod Kongen sig bevæge til næste Aar (Paasketid 1519) „af sin synderlige Gunst og Naade og for den Troskab og villige Tjeneste, Niels Clementsen vor kjære Fader, os og Riget hertil gjort haver“ at give og tilskjøde Enken og hendes to Sønner en Del af det Gods, der var tilfaldet Kronen, deriblandt den Gaard i Viborg, „som hun nu selv iboer,“ Restrup m. m. Heriblandt nævnes ogsaa „2 Gaarde i Middelsom Herred i *Hemmestrup*, skylder 8 Ørtug Korn, 2 Skjepper Smør, 2 $\frac{1}{2}$ til Gjæsteri, en Gaard i *Bjering*, Jost Skøtte iboer, skylder 4 Ørtug Korn, 1 Skjepe Smør, 1 $\frac{1}{2}$ Gjæsteri; en Gaard, kaldes *Sjørup*, som Knud iboer, skylder 3 Ørtug Korn, 1 Sk. Smør, 1 $\frac{1}{2}$ Gjæsteri (smlgn. Brev 2). De øvrige Gaarde, i Hjorthede og Lee, ere altsaa forblevne ved Kronen foreløbigt; det i Brev 2 omtalte Vormstrup Gods i Mols havde Niels Clementsen selv alt 1515 mageskiftet til Kronen mod Gods i Lysgaard- og Anst-Herreder. Avnsbjerg derimod forblev altsaa endnu under Kronen.¹⁾

1) Suhm; Ny Saml. 1, 279; 288; 349; 75.

En Udsoning med Christian 2den var altsaa indtraadt. Niels Clementsens Sønner, *Rasmus* og *Jørgen Clementsen* vare tagne til Naade og havde faaet en Del af deres Faders Gods tilbage. *Rasmus Clementsen* lod endog til at blive Kongens Yndling, som Faderen Kong Hanses. 1520 var han Kongens „Hofsinde“ og fik samme Aar Blæsbjerg Len, som Faderen tidligere havde haft. Men hermed var Sagen ingenlunde endnu til Ende. Den voldsomme og raa *Rasmus Clementsen*, der som kongelig Lensmand i Forening med Provsten i Vestervig i Fuldskab begik blodige Optøjer i Viborg og andre Steder, synes ikke at have kunnet glemme Kongen de Tab, han havde tilføjet hans Slægt. Avnsbjerg og meget andet var endnu ikke vundet tilbage. Rigtignok skrev han den 22 Januar 1523 et Brev til sin Broder *Jørgen*, der maa have været i Kongens Tjeneste, hvori han søger at skildre sin Sorg over, at han i Viborg er bleven tvungen af Borgerne til at slutte sig til det inidlertid udbrudte Oprør, og beder Broderen „at sige hans Naade, at han nu ikke længer kan gjøre hans Naade sin tro Tjeneste.“ Men 8 Dage efter, den 30 Januar, fremstod han paa Viborg Bispegaard for de oprørske Rigsraader med Klage over, at Christian 2den ved hans Faders Død havde tiltaget sig en Del Jordegods, som denne havde købt „fra Riddersmænd og *frie Kvindfolk*“ (Johanne Hansdatter?). De oprørske Rigsraader vare naturligvis paa hans Side og tildømte ham og hans Broder alt Godset igjen, dog med Undertagelse af Avnsbjerg. Ja, de forpligtede sig endog, ikke at tage nogen til Konge, uden at han bekræftede dette! Det gjorde Frederik 1ste ogsaa strax. Ja, inden Aaret var omme, afstod Kongen endog Kronens Ret til Avnsbjerg til *Rasmus Clementsen* mod en Sum Penge. Men nu begyndte Processerne for Alvor fra Aarene 1524 til 47; thi den sidste Besidder, Gert Eriksen (Løvenbalks) Søstre Gjertrud og Pernille paastod, at Salget til Niels Clementsen havde været ulovligt, og fordrede deres Arvelod. — *Rasmus Clementsen* døde 1529; hans Broder *Jørgen* faldt blandt de jydsk Adelsmænd mod Skipper Clemens 1534; Moderen *Anne Mikkelsdatter* levede endnu 1535.¹⁾

1) Suhms Saml. a. St.; Allen: Breve og Aktstykker til Chr. 2den og Fr. 1ste, 1, 24 ff. Dog har jeg ikke ganske kunnet følge den lærde Forfatters Skildring af Godsforholdene, navnlig Forholdet med Avnsbjerg, som af ham antages strax at være tilbagegivet til Niels Cl. Enke,

Hvorledes er det gaaet med Avnsbjerg- og Vormstrup-godset efter Anne Mikkelsdatters Død? Har nogen af Brødrene efterladt sig Børn, hvem Godset kunde tilfalde som Ætlinge, eller er det efter Haandfæstningens Bestemmelse, der gjentages ordret i de følgende Haandfæstninger, „inden Aar og Dag“ af ufrelse Arvinger blevet solgt til Adel? Det kan neppe for Øjeblikket afgjøres.¹⁾ Kun saa meget er vist, at det oprindelige Vormstrup-Gods faa Aar efter af Kronen afstodes til *Peder Ebbesen Galt*. Da denne Mand kom til at tage en ikke uvæsentlig Del i sin urolige Tids Begivenheder, samles her nogle spredte Træk til hans Liv efter de Kilder, som for Øjeblikket ere mig tilgængelige.

Peder Ebbesen Galt var en Søn af *Elbe Mogensen Galt* til Tyrrestrup (Skanderborg Amt) og *Palsgaard* (Vejle Amt) og *Fru Sophie Høg*. Faderen var falden i Ditmarsken 1500. Sønnen fik begge Gaarde efter ham eller senere efter sin Broder; dog havde endnu flere adelige Slægter Arveparter staaende i *Palsgaard* og det dertil hørende Gods, et Forhold, som ogsaa senere spores ved *Hemmestrup*. I 10 Aar stod han i Kong Hanses Enke, Dronning Christines Tjeneste, der som bekjendt havde *Næsbyhoved Slot* og *Len* i *Fyen* til *Enkesæde*. Paa hendes Vegne havde *Peder Ebbesen* „*Slotsloven* til den *Gaard* i *Odense*“ og var tillige *Lensmand* paa *Hindsgavl*. Disse *Forleninger* beholdt han efter Dronningens Død (1521). Samme Aar havde han paa Kongens Vegne oppebaaret *Skatten* af *Hindsgavl*, *Næsbyhoved*, *Vesenberg* og *Rugaards Len*. Først i *Begyndelsen* af 1523 overgav *Christian 2den* disse *Len* til andre. Imidlertid var *Oprøret* i *Jylland* mod *Christian 2den* udbrudt. *Peder Ebbesen* sluttede sig i den *Sag* ingenlunde strax til *Oprørerne*, men holdt sig ligesom *Rigsmarsken Mogens Gøje* tilbage; først da det *jydske Raad* havde truet de *jydske Adelsmænd*, som endnu holdt deres *Tro* mod *Kongen*, paa *Liv* og *Gods*, sendte *Peder Ebbesen* *Kongen* et *Opsigelsesbrev*, dat. *Odense* 19 *Marts* 1523, samme *Dag*, som *Mogens Gøje* sendte sit fra *Skanderborg*. Som *Grund* anfører han *Hertug Frederiks Trusler*; desuden havde han hørt af *Kongens Skriver*, at *Kongen* havde befalet *Jakob Hardenberg* at fare til *Odense* og tage *Gaarden*

¹⁾ Til Avnsbjerg nævnes allerede 1534 *Peder Gyldenstjerne* som *Ejer*. *Dsk. Atlas* 4, 496.

fra ham og *ham selv ved Halsen*. Det havde han ikke fortjent; han havde altid tjent Kongen og hans Moder tro, ja endog i hendes Tjeneste „fortæret saare mange Penninge,“ selv lønnet sig og sine Svende uden at faa noget af hende derfor, ja endog laant hende 5 à 600 Mark. Sit Regnskab for Lenene kunde han opgjøre. Desuden havde *Sigbrit* truet alle danske Riddersmænd paa Livet. Derfor turde han ikke drage over til Kongen til Sjælland med sine Mænd, som han havde haft i Sinde.¹⁾ Af Opsigelsesbrevet fremgaar, at han havde en Del af sine Oplysninger fra Mogens Gøje og Erik Banner, den jydske Adels betydeligste Mænd. Formodentlig har han altsaa handlet i Samraad med dem. Mogens Gøje anfører ogsaa omtrent de samme Grunde i sit Brev; men det bærer ganske anderledes Præg af oprigtig Sorg over at skulle forlade Kongens Sag. Grunden til Peder Ebbesens Forbittrelse maa vel søges i Kongens, som det synes, egenraadige Adfærd mod ham i Anledning af Lenene; men det maa heller ikke glemmes, at Faren var langt betydeligere for hine Mænd, som selv vare i Jylland, hvor hele Landet, Borgere og Almue næsten mere end Adlen, stod i fuldt Oprør. Peder Ebbesen kunde i al Fald kun frygte for sine Herregaarde. — Fra nu af sluttede han sig til Frederik 1ste. 1524 fik han Næsbyhoved Len igjen i Pant; fra 1530 nævnes han som Lensmand paa Lundenæs²⁾ og fremtræder nu som en af Landets rigeste Adelsmænd. Ved Rustningerne i Aaret 1525 mod Christian 2den ansættes han til 8 „Glavind“ (3: 8 Karle med Hest, Harnisk og Spyd), hvilket viser, at hans aarlige Indkomst („Rente“) er anslaaet til 800 Mark, en betydelig Sum paa den Tid, da en Td. Rug ansattes til 8 β , en fed Ko til 2 \mathcal{L} . Til Sammenligning anføres, at Erik Banner ligeledes ansattes til 8 Gl.; enkelte have mere, som den rige Ove Lunge til Tirsbæk (10 Gl.), og Mogens Gøje, sin Tids rigeste danske Adelsmand (16 Gl.); den oven omtalte Rasmus Clementsen 6 Gl.; Bisperne ere ansatte fra 24 til 20 Gl.³⁾

Efter Frederik 1stes Død sluttede *Peder Ebbesen* sig til *Mogens Gøje*, som han trolig understøttede i hans Bestræbelser for at redde Riget ud af Lybækkernes Vold. Da saa-

1) Suhm Saml. 2, 2, 46. Allen: Breve S. 55; 37. — 2) Brev 6 og ff.
— 3) Ny danske Mag. 5, 51; 95.

Iedes Skipper Clemens havde rejst Bønderne i Jylland, fik Peder Ebbesen i Forening med Rigsraad *Ove Lunge* efter Adlens Nederlag ved Svenstrup Befaling til at sørge for Befæstelsen og Forsvaret af *Randers*, et Hverv, som de ogsaa udførte tilfredsstillende; thi da Bondehæren kort efter søgte at storme Byen, blev den slaaet tilbage, og dens Fremtrængningen ad den Kant var standset.¹⁾ — Efter Clemensfejdens Undertrykkelse blev det overdraget *Peder Ebbesen* tillige med *Axel Juul* til Villestrup at drage omkring i de „oprørske“ Herreder og tinge med Bønderne om deres „Halsløsning“, den Sum i Penge eller Øxne, som Bønderne i de 49 oprørske Herreder maatte give for at faa Lov til at beholde Liv og Gaarde. De to Adelsmænd havde i Begyndelsen forstaaet deres Hverv saaledes, at de kun skulde tinge med de *skyldige*; men Hertug Christian indskærpede dem, at alt Bøndergodset skulde sættes „for Fæst“, og Bønderne blive Fæstere; siden skulde vedkommende Bonde selv for Hertugen godtgjøre, at han var uskyldig; ellers blev Gaarden Kronens.²⁾ Blandt disse Herreder var ogsaa Middelsom og Sønderlyng; mangan Selvejer er her vistnok saaledes bleven Fæstebonde, saaledes som den oven nævnte *Erik Lassen* i Bjerring, hvis Arvinger gjenkjøbte Gaarden 1543. Men det uheldsvangre og vilkaarlige i Behandlingsmaaden kan saaledes neppe tilskrives de to Mænd, hvem dette Hverv var overdraget.³⁾ — Atter 1536 kom Peder Ebbesen til at gribe ind, da han i Forening med Erik Banner fik Befaling at fængsle Bisperne i Børglum og Viborg, Styge Krumpen og Jørgen Friis. — Omtrent paa denne Tid er Peder Ebbesen vistnok ogsaa bleven optagen i Rigsraadet; i al Fald nævnes han neppe blandt Rigsraaderne i Frederik 1stes Tid. — Efter Reformationen nævnes han ved flere Lejligheder som *Stiftslensmand i Aarhus Stift* (1542); Lensmand paa *Lundenæs* vedblev han at være til sin Død.⁴⁾

Hidtil have vi fulgt *Peder Ebbesen* i hans offentlige

1) Mogens Gøjes Brev til Randers Borgere, 20 Octbr. 1534 i Beckers Orion 1, 267. — 2) „Selvejerbønderne mistede deres Boudeskyld“, kalder Testrup det i Rinds Herreds Krønike. Senere kunde de atter indløse Gaarden af Kongen (Jydske Saml. 1, 345). — 3) Hvitfeld S. 1433; Aktstykker til Grevefejden fl. St. Pal. Müller: Grevens Fejde, 1, 288 ff. Brev 9 nedenfor. — 4) Hüberts Aktst. til Aarhus fl. St.; N. kirkeh. Saml. 3, 351; 4, 471.

Færd. Han har her vist sig som en virksom Mand, der med Iver tog Del i sin Tids Begivenheder. Det er den lyse Side af Billedet. Det eneste mørke Punkt, saavidt man kan skjønne, skulde være hans noget hurtige Frafald fra Christian 2den. Mørkere bliver den anden Side, naar man kommer til hans private Forhold. Denne Side af hans Virken er imidlertid allerede bleven skildret af Prof. T. A. Becker i „Prospekter af danske Herregaarde,“ 6te Bind 1ste Hefte, under Rudbjerggaard. For at gjøre Billedet mere tydeligt, laanes nogle Træk herfra, tilmed da det staar i nøje Forbindelse med den Maade, hvorpaa han kom i Besiddelse af Hemmestrup. Begjærlig efter Gods havde han efterhaanden ved Arv og Pant eller paa andre Maader samlet en Mængde Ejendomme i sin Haand, foruden Palsgaard og Tyrrestrup Skrumstrup (Vilhemsborg) i Jylland, Ingelstad i Skaane, Sellebjerg i Fyen, Rudbjerggaard paa Laaland. Som Stiftslemmand i Aarhus benyttede han sig af sin Stilling til utilbørlig Fordel, idet han beskyldtes for at anvende Sten, Kalk, Bly og Tømmer af de Kirker, som ifølge Christian 3dies saakaldte Klemmebreve bleve nedbrudte, til egen Brug. Sagnet vilde endog fortælle, at han en Julekveld med egen Haand havde dræbt sin Svigerfader *Gjord Nielsen Drefeld*, som havde gjort ham Forestillinger mod denne Fremfærd. Det viser i al Fald, hvad Almuen har tiltroet den forhadte Adelsmand, der havde afkrævet saa mange Bønder Halsløsning og nedrevet deres Kirker. 1540 købte han af Kronen *Birkelse* i Vendsyssel, som tidligere havde hørt til Børglum, men var blevet inddraget ved Reformationen.¹⁾ Den uheldigste Side ved hans Begjærlighed efter Gods er imidlertid netop den Maade, hvorpaa han kom i Besiddelse af *Hemmestrup*. 1546 afkøbte han nemlig Kongen for 6000 R alt det Gods, som *Niels Clementsens Arvinger* havde haft. At Sagen var mislig, viser sig netop i den Bestemmelse i Skjødebrevet, at Kongen, hvis Godset ved Lov blev ham afvunden, blot vilde give ham Pengesummen tilbage, uden at ville hjemle ham det. *Kronens Ret* til *Niels Clementsens Arv* synes ogsaa næsten ufattelig, i al Fald hvad *Hemmestrup* og det dermed forbundne Gods angaar, som Christian 2den 1519 udtrykkelig havde tilskjødet Enken og de to Sønner

¹⁾ Dsk. Atl. 5, 326.

og *deres Arvinger* til evindelig *Eje*. At Godset en Gang havde været forbrudt, kunde da ikke nu faa tilbagevirkende Kraft, naar Kongen atter senere udtrykkelig havde tilskjødet dem det. Og selv om man antog, at Niels Clementsen paa ulovlig Vis var kommen i Besiddelse deraf, ligesom han beskyldtes for i Anledning af Avnsbjerg, vilde Kronen ikke faa nogen Ret, men Hvasserne. Ikke en Gang i det Tilfælde, at Rasmus og Jørgen Clementsen ingen „frelse“ Arvinger havde efterladt sig, vilde Kronen faa nogen Ret; men da skulde Godset af de ufri Arvinger netop sælges til Adel. Noget dunkelt bliver i hvert Fald tilbage. I det Hele fortjente vistnok Niels Clementsens betydelige Godskjøb og de derved fremkaldte Forhold en nærmere Undersøgelse.

Driftig og virksom skal Peder Ebbesen ogsaa have været som Godsstyrer. Paa Tyrrestrup og sine andre Godser indførte han et forbedret Avlsbrug, men ogsaa *strængere Hoveri*. Han døde 1548 paa Palsgaard og blev begravet i Søvind Kirke ved Tyrrestrup; men Bønderne saa Fanden ride afsted med „Per Ibs,“ som de kaldte ham, „den grove Synder, den grovselig Herre.“¹⁾ Med sin Hustru *Ingeborg Drefeld* havde han mange Børn; men Ejendommene forbleve vistnok i nogen Tid uskiftede. En Mængde Retstrætter udbrød strax i Anledning af det Gods, Peder Ebbesen efterhaanden havde samlet; baade Adelsmænd og Lensmænd stævnedes Fru Ingeborg i den Anledning for Kongens Dom i Løbet af 1549. Saaledes indstævnedes Axel Juel til Villestrup Fru Ingeborg og hendes Lavvæрге for *Kronens Kjøbstad Sæby* i Vendsyssel, som Peder Ebbesen havde tilholdt sig med sit Kjøbebrev paa Birkelse og havde udgivet for at ligge til Birkelse, samt nogle Gaarde i Vendsyssel, „som han i lige Maade haver sig tilholdt med Uret, som han (Axel Juel) mener.“²⁾ Dog eftergav Kongen Peder Ebbesens Arvinger den Tiltale, han havde til ham for de nedbrudte Kirker i Aarhus Stift og for det Tømmer, Sten og Kalk, han havde brugt deraf til sin egen Nytte.

Efter *Fru Ingeborgs Død* (1551) deltes Peder Ebbesens efterladte Herregaarde efterhaanden mellem Børnene. Rudbjerggaard var alt tidligere bleven solgt; Slægtens Andel i Palsgaard og Tyrrestrup tilfaldt den ældste Søn Gjord Pe-

1) Thieles Folkes. 1, 371. — 2) Dsk. Mag. 4 R. 2. 312 ff.

dersen Galt; Ingelstad i Skaane tilfaldt Niels Galt, Birkelse en fjerde, Anders Galt. En Datter, *Kirsten Pedersdatter Galt*, blev gift med *Erik Kaas til Lindbjerg*, og blandt det Gods, der tilfaldt ham, var *Hemmestrup By* og de øvrige Gaarde i Omegnen, som Niels Clementsen i sin Tid havde kjøbt af Hvasserne. 1568 overlod *Gjord Pedersen til Palsgaard* og *Niels Pedersen* til Ingildstadgaard til Erik Kaas deres Andel og Part „udi de Gaarde og Ejendomme udi Hemmestrup, som han (Erik Kaas) nu haver i Værge, til Eje, dog saa at han fyldestgjør dem med Gods andetsteds.“¹⁾ Saaledes var Erik Kaas kommen i Enebesiddelse af det gamle Vormstrup-gods. Endelig var der kommet Ro efter de mange Omvexlinger, dette Gods havde været underkastet i de sidste halvhundrede Aar. En Fordel maa det have været for Beboerne at komme i en Slægts Eje, som nu beholdt Godset i omtrent 130 Aar, efter at have haft Herremænd over sig som den uredelige Niels Clementsen, den raa Rasmus Clementsen eller den strænge og egennyttige Peder Ebbesen.

Erik Kaas til Lindbjerg (Ringkjøbing Amt), af Sparre-Kaasernes gamle ansete Slægt, var en Broder til den berømte Kansler *Niels Kaas* til Taarupgaard; tilligemed ham havde han Arvefordringer til Støvringgaard i Randers Amt; dog er det uvist, om denne Gaard er kommen i Slægtens Eje, medens Erik Kaas levede; han selv kaldes altid „til Lindbjerggaard“; først 2 Aar efter hans Død kaldes hans Enke „Fru Kirsten salig Erik Kaases til Støvringgaard.“ I sin Tids politiske Begivenheder synes han ikke at have taget synderlig Del; fra 1575 og til sin Død (1578) kaldes han Lensmand paa Børglum.

Større Virksomhed synes han at have udvist som Godsstyrer. Skovene tog han sig især af. 1562 lod han ved Sandemandsgang sætte nøjagtigt Skjel mellem *Hemmestrup* og *Faardals* Skove. *Bjerring Egeskov*, *Bjerring Lund* og *Tykke* og *Bjerring Vesterskov* bleve skiftede, og han sørgede for, at *Bjerring Egeskov* blev fredet i nogle Aar, at den ikke skulde forhugges. Ogsaa *Lee fælles Skov* blev paa samme Tid nøjagtig afrebet mellem 17 Gaarde i Lee By, hvoraf Kronen besad 2 og Mariager Kloster 2; de övrige

¹⁾ De egenhændige Originaler i Hemmestrup Archiv, dat. Palsgaard Tirsdag næst efter Fastelavn og Kbhvn. 17 Septbr.

vare delte mellem 7 eller 8 adelige Besiddere, men ikke en eneste Selvejerbonde nævnes; saa spredte vare de adelige Besiddelser endnu der paa Egnen¹⁾. Ligeledes lod han retslig undersøge, hvad der med Rette hørte „til de Mænd, der bo i *Serup*,“ hvor han selv besad den Gaard, som Niels Clementsen i sin Tid havde ejet, og lod tage Tingsvidner paa, at nogle Jordstykker i Bjerring Mark og Engstrækninger ved Gudenaå havde hørt til Serup, saa længe det kunde mindes.

Erik Kaas døde 31 Decbr. 1578 og blev ligesom sin berømte Broder begravet i Viborg Domkirke. Med Kirsten Pedersdatter efterlod han sig efter Gravskriften 10 Børn, hvoriblandt 5 Sønner.²⁾ Her var saaledes et vanskeligt Bo at opgjøre; de fleste af Børnene vare vistnok endnu umyndige. Boet blev derfor i længere Tid ikke skiftet, saa at de efter Tidens Skik vedblev at være Medejere af det efterladte Gods uden bestemt Deling. Støvringgaard tilfaldt, maaske efter Kansler Niels Kaases Død 1594, den anden og fjerde ældste Søn, *Niels* og *Mogens Kaas*; den førstnævnte af disse fik ogsaa Birkelse efter sin Fætter Ebbe Andersen Galt, der havde ægtet en „ufri“ Kvinde; thi ifølge Frederik 2dens Reskript af 1582 maatte Børn af en Adelsmand og en ufri Kvinde, *selv om hun var hans Ægtehustru*, ikke arve frit Jordegods; men det skulde efter Faderens Død tilfalde hans nærmeste Arvinger. Dog maatte N. Kaas senere afhænde Birkelse og beholdt kun Refskjær tilbage. Den yngste *Gjord Kaas* fik Taarupgaard efter Kansleren. *Jørgen Kaas* skriver sig „til Hoffgaard“ (i Vendsyssel?). Lindbjerggaard tilfaldt

1) Brev 10—12. — 2) Gravskriften i Marm. dan. 2. 205. Ligstenen selv er desværre ikke længere til. Ved Kirkens Gjenopførelse for nærværende Tid er Stenen, der alt tidligere skal have været beskadiget, bleven helt sønderslaaet og Gravstedet bedækket med Grus. En Mand, der nærer levende Interesse for gamle Mindesmærkers Bevarelse, Hr. Murmester Gulle v i Viborg, har imidlertid med stor Flid efter de sønderslaaede Brudstykker optaget en Tegning af Stenen, hvorpaa fandtes udhugget en harniskklædt Ridder og en Kvindeskikkelse i fuld Legemsstørrelse tillige med Sparre-Kaasernes og Galternes og deres Aners Vaabenskjolde. Ethvert synligt Spor af denne Begravelse vil saaledes for Fremtiden være forsvunden. — Endnu mere at beklage er det imidlertid, at selve Kansler Niels Kaases Begravelse ligeledes i lang Tid har været forstyrret, hvilket formodentlig skriver sig fra 17de Aarh.; senere havde den fra

den ældste *Peder eller Iver Kaas*, som snart døde ugift, hvorefter den senere faldt tilbage til Slægten.¹⁾

Imidlertid styrede Fru *Kirsten Pedersdatter* selv sin Mands efterladte Ejendomme, indtil Sønnerne bleve myndige. Af det Gods, hun havde bragt sin Mand i Medgift, dannede hun en ny Hovedgaard, som forblev udelt indtil hendes Død, og denne Hovedgaard var *Hemmestrup*. Byen blev nedlagt, eller rettere sagt, de to Gaarde bleve slaaede sammen til en; thi i de tidligere Dokumenter er der ikke Spor til mere end 2 Gaarde i selve Hemmestrup By. Hertil blev lagt et Par mindre Steder, *Hedegaard*, *Kneberhede* og *Hede Mølle*, som inddroges under Gaardens Taxt. Dette skete temlig hurtigt efter Mandens Død; endnu Octbr. 1579 omtales Hemmestrup som en By, idet Kongen befalede en Commission af 4 Adelsmænd i Forening med Sandemænd at fastsætte ret Markeskjel mellem Mammen By og Hemmestrup By i Anledning af en Trætte mellem Fru Kirsten og Lensmanden paa Hald.²⁾ Dette Markeskjels Fastsættelse har formodentlig staaet i Forbindelse med Hovedgaardens Oprettelse; thi alt i et Dokument fra Begyndelsen

Holbergs Tid bekjendte Mag. Tychonius („Jakob von Tyboes“ Stygotius) ladet indrette sin Begravelse samme Sted! — En lignende Forstyrrelse af Gravfreden er ved Kirkens nuværende Ombygning udøvet mod en anden berømt Mand, Biskop Henrik Gerner og hans Hustru Dorothea Bircherod tillige med flere af de ældre Bisper; deres Kister ere ødelagte, og Benene — ja dem kunde man maaske finde blandt den uhyggelige Samling af Knokler og Hjerne-skaller, som Besøgerne af Viborg Domkirkeplads sidste Vinter saa opdyngede ved Indgangen til Choret. Formodentlig vil man vel i den nyopførte Kirke ved en eller anden Inskription minde om det Sted, hvor Henrik Gerner — har ligget begravet, i Sandhed en daarlig Erstatning for den virkelige Begravelse. Henrik Gerner har vist sig som en saa betydelig dansk Personlighed baade i Handling og i Skrift, at man nok kunde have vist lidt større Pietet mod hans Levninger. — Forhaabentlig vil dog lignende Forstyrrelser af bestemte historiske Mindesmærker for Fremtiden undgaaes ved Kirkens Gjenopførelse, idet der nu er nedsat en Commission, som skal paase Fredningen af Kirkens Mindesmærker. — ¹⁾ Dsk. Atl. ved vedkom. Gaarde, Beckers Beskriv. af Støvringgaard i Dsk. Herregaarde B. 6. — I Stamtavlen over Kaaserne i Hoffmanns Efterretn. om dske Adelsmænd gjøres Erik Kaas til Støvringgaard og Erik Kaas til Lindbjerg urigtigt til 2 Personer. — ²⁾ Brev 3 S. 181, hvis rette Datum er 11 Octbr. 1579.

af 1580 nævnes Fru Kirsten for første Gang „til *Hemmestrup*“. Formodentlig er den ene af de daværende Fæstere død; thi tidligere omtales i Tingsvidner oftere „Niels Jensen og Søren Jensen i Hemmestrup;“ fra nu af forekommer „Søren Jensen, tjenende paa Hemmestrup,“ og senere omtales en Foged paa Hemmestrup, som stadig giver Møde for Retten paa Fru Kirstens Vegne. Hertil lagdes da de omliggende Bøndergaarde, som Fru Kirsten var i Besiddelse af. Foruden det gamle Vormstrupgods hørte endvidere hertil flere andre Gaarde i Omegnen; men forøvrigt kan en fuldstændig Udsigt over Godsets Størrelse paa den Tid ikke gives. Betydeligt var det neppe endnu.

Saaledes blev Fru Kirsten den egentlige Stifter af Herregaarden Hemmestrup. Den lange Tid, hun styrede Godset, lige til hendes Død 1615, optoges for største Delen af Arvstridigheder med forskellige adelige Slægter — om en Eng i Ingstrup. Sagen var i og for sig af temlig ringe Betydning, saa man forbavses over, at en saa ringe Sag kunde give Anledning til en næsten 100aarig Strid, hvori adskillige Slægtled bleve inddragne og adskillige Herredsfogeder satte i Forlegenhed; men den kan tjene til et godt Bevis paa Tidens indviklede Arvespørgsmaal og de Forviklinger, Godskifterne medførte paa en Tid, da intet fideicommissarisk Baand hvilede paa Ejendommene, og da derfor selv igjennem længere Tid de forskjelligste Slægter kunde have Lod i samme Gaard. — Striden stammede fra Palsgaard, hvor Forholdene vare meget indviklede. Palsgaard var delt mellem to Slægter, Galterne og Rosenkrandserne. *Rosenkrandsernes* Part gik ved Giftermaal over til Oluf Pedersen *Gyldenstjerne* til Estvadgaard, som efterlod sig sex Børn, som alle fik Lod i Godset. Saaledes fik baade Slægterne *Rud* og *Munk* ved Giftermaal Andel i Godset. Da nu disse Slægter atter indbyrdes mageskiftede eller paa anden Maade afhændede deres Andel i de enkelte Gaarde, blev Forholdet end mere indviklet. Saaledes gik det ogsaa med den omtalte Eng til en Gaard i Ingstrup. Alt 1484 havde Peder Ebbesen Galts Farbroder *Erik Mogensen* taget Vidne paa, at han indvarslede en Gaard i Ingstrup for sig og sine Medarvinger; men en Eng, som da laa i Fællig, „*svor han intet om.*“¹⁾ Se-

¹⁾ Brev 7.

nere havde Peder Ebbesen taget kgl. Bekræftelse paa det derom udstedte Tingsvidne. Strax efter Peder Ebbesens Død blev imidlertid hans Enke, Fru Ingeborg, stævnet af *Mogens Munk* til Volstrup, den fra Christian 2dens Tid bekjendte Landsdommer i Jylland, for Ingstrup Eng; thi Mogens Munk var i Mellemtiden kommen i Besiddelse af en 5te Del (!) i den Lod, som tilfaldt Oluf Gyldenstjernes Børn. Hvorledes Sagen den Gang er bleven retslig afgjort, vides ikke. Men imidlertid skiftede Ejendommene Besiddere; i 1550 havde Mogens Munks Søn, *Oluf Munk*, tidligere udvalgt Biskop til Ribe, senere Medlem af Rigsraadet († 1568), solgt en Del af Godset til Knud Gyldenstjerne til Vosborg, og Erik Kaas var efter sin Svigermoder kommen i Besiddelse af Gaarden i Ingstrup. Erik Kaas tog strax kraftigt fat og søgte at faa Sagen om Benyttelsen af Ingstrup Eng endelig afgjort; han stævnedes da først 1572 Lensmanden paa Hald, Korfits Viffert, da Kronen ogsaa havde Del i Ingstrup Eng, og da Herredsfogeden i Nørlyng Herred, *Peder Ibsen i Vammen*, havde trukket Sagen i Langdrag og ikke havde villet afsige nogen endelig Dom, lod Erik Kaas Herredsfogeden stævne for Landsting, hvor Landsdommeren, Palle Juel til Palsbjerg, og Landstingshøreren Gunde Skriver dømte Herredsfogeden til at erstatte Erik Kaas den Skade, han havde lidt ved Sagens Udsættelse. Den Gang blev Sagen afgjort til Erik Kaases Fordel; men 1576 blev Sagen paa ny optagen af Palsgaards forskellige Arvinger, først af Fru Mette Rosenkrands og senere af *Johan Rud* til Møgelkjer og *Prebjørn Gyldenstjerne* til Vosborg; da fældede Herredsfogeden Jens Sørensen, som altsaa maa have afløst Peder Ibsen, den Dom, „at den Eng burde følge Erik Kaas, som salig Oluf Munks Tjener i Rødding havde i Brug i Ingstrup Kjær.“ — Hermed var Sagen dog ikke endt; thi længe efter Erik Kaases Død optoges Sagen atter af de nævnte Mænd, idet de indstævnedes Dommen af 1576 for Viborg Landsting og paastod den afvist, da Herredsfogeden ikke havde afsagt „endelig“ Dom. Siden de skulde have Halvdelen af Gaarden, mente de, at de ogsaa burde have Halvdelen af Engen. Landstinget sendte da Dommen tilbage til Herredsfogedens fornyede Kjendelse. Den daværende Herredsfoged kom imidlertid til samme Resultat og tildømte Fru Kirsten Engen. Efter endeløse Stridigheder, hvorved Sagen vistes frem og

tilbage fra Herredsting til Landsting og endelig til Kongens Kjendelse, blev den meget omtvistede Eng ved Hemmestrup; dog kom Sagen ikke til endelig Afgjørelse, før Kirsten Pedersdatters Søn, Mogens Kaas, 1617 og 18 endelig udkjøbte Medarvingerne til de nævnte Gaarde i Ingstrup og Rødding.

Sagen er i og for sig af ringe Vigtighed, men den synes at afgive et Bevis paa den vanskelige Stilling, som de bondefødte *Herredsfogeder* begyndte at have lige over for den mægtige Adel og de kongelige Lensmænd. Herredsfogeden udnævntes af Lensmanden, der efter de tidligere Haandfæstningers Bestemmelser skulde tage en Bonde eller Bryde (villicus) fra Herredet selv til Foged; senere hedder det blot, at han skulde tage „uberygtede og vederhæftige Danne-mænd, som skikke hver Mand Lov og Ret uden Vild;“ men gjorde Herredsfogeden nogen Uret, skulde han afsættes og selv svare til sine Gjæringer. Saa længe der var en selvstændig og talrig Klasse af jordegne Bønder, medførte Bestemmelsen ingen Fare; men senere, da de jordegne Bønders Tal saa stærkt aftog, er Spørgsmaalet, om en adelig Fæstebonde kunde blive Herredsfoged. Retslig var der maaske neppe noget til Hinder derfor, skjønt man vel i Reglen undgik det, før det i Christian 4des Reces af 1623 bestemtes, at der af Lensmanden skulde beskikkes hver Herredsfoged en af Kronens Gaarde i det Herred, hvor han var Foged, med de Friheder, som tidligere havde været Brug. Men af Lensmanden blev i hvert Fald Herredsfogeden stærkt afhængig. Faktisk tog man nu kgl. Fæstebønder til Herredsfogeder. Saa meget er vist, at her foreligger to Exempler paa, at to Herredsfogeder ere blevne fjernede. Den ene, Peder Ibsen i Vammen, Herredsfoged i Nørlyng Herred, havde 1572 dømt gunstigt for Kronen og Lensmanden; men Landstinget underkjender hans Dom og dømmer ham til at give Modparten Skadeserstatning; den anden, *Mads Harbo* i Mammen, Herredsfoged i Middelsom Herred, har 1574 dømt til Skade for Kronen og Lensmanden; Landstinget sender Dommen tilbage, hvorpaa en ny indsat Herredsfoged dømmer til Gunst for Kronen.¹⁾ I begge Tilfælde kla-

1) Tillæg Nr. 9. M. Harbo i Mammen var en af Kronens Fæstebønder. Personer af Familien Harbo nævnes i al Fald i Mammen som Lensmanden Otte Krumpens „Tjenere“.

ges over, at Herredsfogeden har afsagt saakaldte „uendelige“ Domme, hvori Herredsfogeden ved en eller anden Slutningsbemærkning, som „indtil bedre bevises kan“ eller lignende Udtryk, søgte at slippe fra Vanskelighederne. Det forekommer saa hyppigt, at det intet Under er, at Sagerne derved forhaledes i det uendelige.¹⁾ Men denne Udvei anvendtes upaatvivlelig ofte af Herredsfogeden, naar han vilde undgaa at støde an mod en af de stridende Adelsparter.

Hvad der gjaldt Herredsfogedens Stilling paa denne Tid, finder endnu mere Anvendelse paa den ikke ringe Mængde Bønder, som hver Torsdag, naar Herredsting holdtes paa Kneberhede paa det sydøstlige Hjørne af *Mammen* Bymark, maatte møde paa Tinget og deltage i Retsplejen som Lovhøring, Sandemænd, Tingsvidner eller paa anden Maade. Ogsaa her viser det sig, at den Omstændighed, at disse Mænd nu næsten udelukkende som Fæstebønder vare afhængige af Adelsmændene, ofte af de stridende Parter selv, ingenlunde fik en heldig Indflydelse paa Rettens Gang, hvorfor de ofte af den tabende Part stævnes for Landstingene og beskyldes for Partiskhed, hvilket ogsaa bidrog til Sagernes Forhaling. Flere Exempler i lignende Retning ville forekomme senere i Sager mellem Adelige indbyrdes. At dette Forhold har været til Skade for Bondens egen retslige Stilling, findes der derimod ingen Exempler paa. Tvertimod vare Herredsfogederne i Reglen snarere gunstig stemte for Bonden. Saaledes havde Herredsfogeden i Sønderlyng Herred, Chr. Andersen i Reistrup, 1607 frikjendt Fru Kirstens Fæster af Ingstrup Mølle, „der drog af hendes Mølle, som han udi boet, og havde ladet den vordeløs, før hans Aar var ude,“ hvilket efter hendes Paastand gik fra den ene St. Valdborg Dag (1 Maj) til den anden. Herredsfogedens Dom lød paa, at efterdi det ikke var bevist, at Fæsteren havde fæstet Møllen længere, end han boede i den, og han havde lovlig opsagt den, som var bevist med Tingsvidne, samt ikke havde forsømt den, i den Tid han boede i den, maatte han frikjendes, „indtil bedre bevist vorder“. Da Dommen saaledes var „uendelig,“ indstævnedes Fru Kirsten Fogeden for Landstinget, hvor Dommeren Iver Juel og Landstingshøre-

¹⁾ For Landstingenes Vedkommende vare slige „Uendeligheder“ ligefrem forbudte ved Christianus 4des Reces 1623.

ren Gunde Christensen erklærede den for magtesløs, „da den ikke var endelig,“ og atter henviste Sagen til Herredstinget.

Fru *Kirsten Pedersdatter* døde i en høj Alder i Slutningen af 1616. Hun viser sig som en kraftig Kvinde, der ikke veg et Haarsbred fra, hvad hun ansaa for sin Ret; der er noget i hendes Karakter, saa vidt man kan slutte sig dertil efter de foreliggende Vidnesbyrd, der vidner om Faderens Ihærdighed. At hun i Begyndelsen af sin Enkestand havde sin berømte retslærde Svoger, Kansler Niels Kaas, til Lavvæрге, har formodentlig bidraget hertil.

Af Fru Kirstens Sønner nævnes *Jørgen Kaas* som Ejer af Hemmestrup¹⁾; men han har neppe nogensinde været i Besiddelse af Gaarden; thi alt 17 Juni 1615 pantsatte Jørgen Kaas til Havgaard, Befalingsmand over Stavanger Len, til sine Svogre *Anders Sinklar* til Gernis, Befalingsmand i Gladsaxe i Skaane, som 23 Nov. 1600 var bleven gift med Kirsten Kaas,²⁾ og *Lage Urne* til Sellebjerg i Fyen, gift med *Ingeborg Kaas*, „al den Arv, Lod og Andel i rørlig og urørlig Ejendom, som kan lovlig tilfalde ham efter hans Moder, velb. Fru Kirsten Pedersdatter til Hemmestrup,“ for 2600 „enkelte“ Rdlr., som han skyldte Kongen og skulde betale inden førstkommande Mikkelsdag, og hvorfor de nævnte Mænd vare gaaede i Borgen. Da Jørgen Kaas imidlertid ikke havde betalt Kongen til rette Tid, toge Svogrene efter Moderens kort efter følgende Død Godset i Besiddelse, men afstod Aaret efter Pantet til Jørgen Kaases Broder *Mogens Kaas* til Støvringgaard. Saaledes var en hel Broderlod af Hemmestrup med Tilliggende kommet i denne Mands Besiddelse; allerede 25 Jan. 1616 havde den 3die Broder *Niels Kaas* til Refskjær afstaaet ham sin Del i Hemmestrup Gaard og Gods. Der stod nu kun tilbage at faa Jørgen Kaases Pant forandret til Ejendom, hvilket var en let Sag, da Jørgen Kaas ikke havde Penge til at indløse det med. 2 Juli 1617 gav han da sin Broder Mogens Kaas Skøde paa al sin Arvepart efter Moderen, nemlig Halvparten af Hemmestrup Ho-

1) Kaasernes Stamtavle i Hoffm. Efterr. om dske Adelsm. 1 B. —

2) Anders Sinclar, af skotsk Byrd, var en af Christian 4de højt anset Mand, under Kalmarkrigen Befalingsmand paa Kalmar, 1616 Rigsraad og 1617 Ridder af Elefanten, død 1629.

vedgaard, „med hvad som er bygget i Gaardens Mark,“ af Skoven og af Møllen, anslaaet til Hartkorn 15 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb., samt 1 Gaard i *Tulstrup*, 1 Gaard, 1 Bol og et Gadehus i *Lee*, en Gaard i *Serup*, det halve af *Tavlegaardene*, 2 Gadehuse i *Hjermind* og *Hjorthede*, hvoraf det ene var øde; en Gaard og et øde Gadehus i *Mollerup*, Ørum Sogn, Sønderlyng Herred, *Ingstrup* Mølle, 3die Parten af en øde Gaard i *Rødding* og en Part af en Gaard i Skauen, *Suollerup* kaldet. — Da Halvparten af Hemmestrup Gods var pantsat for 2600 enkelte Dalere, kan Godsets Værdi altsaa anslaaes omtrent til 5200 Rd.¹⁾ — Saaledes var Hemmestrup kommet i den højt ansete Mogens Kaases fuldstændige Eje, den sidste Mand af Betydning i Sparre-Kaasernes gamle Æt.

Mogens Kaas til Støvringgaard var endnu ung, da hans Fader døde; 12 Aar efter (1590) blev han tillige med sin yngre Broder Gjord indskreven ved Universitetet i Leipzig. I Aarene 1614—19 nævnes han som Befalingsmand paa Ørum Slot i Ty, et den Gang ikke ubetydeligt Len. 1 Maj 1619 fik han det langt betydeligere *Mariager Kloster* i Forlening, som han beholdt til 1632, da han blev Befalingsmand paa *Nyborg* Slot, som han havde i Forlening indtil sin Død. 12 Marts 1624 blev han af Christian 4de optagen i Rigsraadet, og blev 1633 udnævnt til Ridder.²⁾ — At følge hans Virksomhed som Rigsraad vilde føre for langt ind paa den almindelige Histories Omraade i Christian 4des og Frederik 3dies Tid, om det ellers var muligt at følge den i det enkelte; her kun et Par Træk til at karakterisere hans Anskuelser. Som en ivrig Hævder af Raadets og Adlens store Særrettigheder modsatte han sig ligesom de fleste øvrige Rigsraader i Aaret 1631 Christian 4des Bud, at Raadets Medlemmer herefter skulde afgive særskilte Erklæringer over de kongelige Forslag i Stedet for en fælles Beslutning, hvorved jo rigtignok Raadets ved Haandfæstninger og Vedtægt hjemlede Ret til at træde op som samlet Corporation vilde have lidt et slemt

1) En Daler kan omtrent anslaaes lig 1 Td. Rug. 1628, da Kornpriserne vare usædvanlig lave, sættes i en samtidig Dagbog der fra Egnen 1 Sk. Rug til 6 β , altsaa en Td. omtr. 3 \mathcal{L} , 1 Skp. Byg 4 β , 1 Skp. Havre 2 β , en Ko 1 Daler. — 2) Ny kirkeh. Saml. 2, 250; Dsk. Mag. 6, 203; 240. Dsk. Atlas 5, 491. Christian 4des Breve ved Molbech fl. St.

Skaar. Lige saa kraftigt modsatte han sig 1652, at der paa-lagdes Adlens Tjenere Skat som stridende mod Adlens For-rettigheider.¹⁾

Mogens Kaas lader saaledes til at have været et ægte Billede paa en dansk Adelsmand fra hin Tid: utilbøjelig til at give efter i det, som han ansaa for sin Ret, selv om denne Ret var til Skade i andre Henseender, men dygtig og kraf-tig i alle Forhold, hvor han var sat til at virke. I Mariager tog han sig saaledes med Iver af Kirkens Bygning, da den var faldefærdig. En „Ordinants og Skikkelse,“ som han som Lensmand havde udstedt om Kirkens Indkomst og Bygning og om Ordens Vedligeholdelse under Gudstjenesten og lig-nende Forhold, fik kgl. Stadfæstelse kort efter, at han selv var forflyttet til Nyborg.

Som Godsstyrer viste *Mogens Kaas* stor Dygtighed og vidste at samle de fleste af sin Slægts Ejendomme i sin Haand. Lige som han havde udkjøbt Medarvingerne af Hemmestrup, saaledes havde han ogsaa, da det gik tilbage for hans Broder *Niels*, med hvem han var Medejer i *Støv-ringgaard*, afkjøbt denne hans Part heri omtrent 1614 og var saaledes bleven Eneejer af denne hans egentlige Hoved-ejendom, hvor han i Aarene 1622—23 opførte Hovedbygning-*gen*. Desuden ejede han *Gudumlund* i Fleskum Herred, hvor hans Farbroder *Jens Kaas* var død barnløs 1579, *Restrup* og *Korsøgaard* i Rinds Herred, som tidligere havde tilhørt *Niels Clementsen*²⁾, men som nu efter forskellige Ejere vare komne i Mogens Kaases Eje efter 1637; des-uden *Lundegaard* i Fjends Herred (efter 1647) og *Tulsted* i Hellum Herred (1649). I Fyen ejede han desuden *Vejrup* og *Sellebjerg*, som havde tilhørt hans Morfader *Peder Ebbe-sen Galt* og senere hans Søster og Svoger, *Ingeborg Kaas* og *Lage Urne*.

Denne store Virksomhed, som Mogens Kaas i flere Ret-ninger viste, kom i en særlig Grad *Hemmestrup* til Gode, og ligesom Moderen var Hovedgaardens Stifter, kan Mogens Kaas i en vis Henseende kaldes Bøndergodsets Samler. Pals-*gaards* Arvetagere eller deres Efterfølgere bleve udløste;

¹⁾ Christian 4des Breve ved Molb. S. 153; 463. Aktstykker udg. af Fyens litt. Selsk. 2, 137. — ²⁾ Suhms Ny Saml. 1, 279, 281; 349. Dsk. Atl. 5, 70; 4, 690.

saaledes afkjøbte han 1618 Christian Grubbe til Lystrup i Sjælland, der var gift med en Gyldenstjerne, Fjerdeparten af en Gaard i Nørre-Ingstrup, Rødding Sogn. Rudernes gamle Borg *Kjællinghøl* i Hjorthede Sogn var ligeledes — uvist hvorledes — kommet i hans Besiddelse, og 1622 tilskødede Rigsadmiral *Peder Munk* til Søbygaard og Estvad ham en Gaard og et Hus i Hjorthede, en Gaard i Morum, Gislum Herred, og en halv Gaard i Espe i Hellum Herred. Da Peder Munk havde faaet sine Gaarde efter Gyldenstjerner og Ruder, staaer dette maaske ogsaa i Forbindelse med det gamle Forhold fra Palsgaard. I det Hele gik Bestræbelsen ud paa at samle Gods saa meget som muligt i Lee og Hjorthede og omliggende Sogne i Middelsom Herred; men i den Henseende stødte Mogens Kaas sammen med Rigmarsk *Jørgen Skeel* til Ulstrup paa den ene Side og *Iver Lykke* til Vindum Overgaard paa den anden Side, som ligeledes begge paa den Tid søgte at afrunde deres Besiddelser. Da Mogens Kaas saaledes i Forening med *Mette Brahe*, sal. Ped. Marsvins til Avnsbjerg, i Aaret 1620 indvarslede Ejermænd til nogle Jordstykker til Hjorthede Mark og Tavlegaardene og søgte at faa Hjorthede Mark udskiftet, nedlagde Jørgen Skeel ved sin Foged Indsigelse herimod ved et temlig bydende Brev, hvori det hedder: „Efterdi min Husbond Jørgen Skeel er Lodsejer i Hjorthede Mark, og den ligger mesten Parten udi Fællig urebet og udelt efter Skyld og Landgilde eller i andre Maader, og en Part af samme Jord, som *nu er Agerland*, for faa Aar siden haver ligget i Hede og Fællig under Fæfod, forbyder jeg Herredsfogeden eller hvem der sidder i Dommers Sted, at stede nogen Fylding for Ejer paa nogen forne Bys Ejendom, før end det bliver med Dom saa lovlig vunden efter Recessen, som det sig bør.“ Men da Mogens Kaas lod fremlægge et Tingsvidne af 1539, hvorved *Olaf Thomsen* paa *Tavle* indvarslede nogle Stykker Jord og et Stykke Skov paa Hjorthede Mark til sig,¹⁾ dømte Herredsfogeden Niels Jakobsen i Medelhede,²⁾ at „der ikke kunde

1) Smlgn. Brev 1, S. 176. — 2) Medelhede, en Gaard i Rind Sogn, tilhørte ifølge en Præsteindberetning i Viborg Stiftsarchiv fra 1657 den Gang Rigmarsk Anders Bilde til Vindum Overgaard. Rimeligst har den vel 1620 tilhørt Kronen, og Niels Jacobsen saaledes været en af Kronens Fæstebønder.

nægtes Mogens Kaas og Fru Mette Brahe Ejerfylding paa disse Jordstykker i Hjorthede og til Tavle.“ Hermed var Sagen imidlertid ikke endt; thi 3 Aar efter, 1 April 1623, stævnedes Landsdommer Niels Krag til Aggerskrog paa Jørgen Skeels Forlangende Mogens Kaas, Herredsfogeden og alle Synsmænd og Tingsvidner til Viborg Landsting i Anledning af Herredsdømmen. Hvad Resultat Landstinget er kommet til, vides ikke; men Sagen blev formodentlig afgjort paa en mere praktisk Maade, da Mogens Kaas 1624 tilskødede Jørgen Skeel *Kjællinghøl* tilligemed 12 Gaarde, 1 Bol og 12 Huse.¹⁾ Herregaarden, som Mogens Kaas havde ladet styre ved en Foged, blev nu nedlagt. Blandt de Gaarde, som Mogens Kaas ved den Lejlighed afstod, vare ogsaa *Tavlegaardene* samt de Gaarde i Bjerring og Serup, som fra Hvassernes og Niels Clementsens Tid havde hørt til Godset; i alt Fald nævnedes de endnu i Jørgen Kaases Skødebrev, men hørte senere til Ulstrup. Ligeledes afstod han den Gaard i Hjorthede, han to Aar før havde faaet ved Peder Munks Skøde.

I *Bjerring* laa saaledes ikke længere Gods til Hemmestrup. Hele Sognet hørte 1651 til Ulstrup med Undtagelse af 2 af de fire jordegne Bønder, som endnu paa den Tid havde holdt sig i Middelsom Herred, og én Gaard til Vindum Overgaard. Men da Ulstrup havde faaet Gaarde i Bjerring, opstod en lignende Strid mellem Jørgen Skeels Enke, Fru Jytte Brok, og Ejeren af Vindum Overgaard, Iver Christoffersen Lykke. Fru Jytte klagede nemlig 1636 over, at der ikke var ret Markeskjel mellem Vindum og Bjerring Marker, og indvarslede i den Anledning Iver Lykke og Niels Krag til Trudsholm, Befalingsmand paa Asmild og Landsdommer i Viborg, tillige med flere Lodsejere i Vindum. Ligeledes indvarslede hun Ejermænd „til *Halbornskov* og Ejendom fra Halborndal paa den østre Side og Vindum Hede og Ilsø Mose paa den søndre Side, Ravnsdal paa den vestre Side og Dalsgaardbæk til Midstrøm paa den nordre Side.“²⁾ Faa Dage efter (21 Juni) skrev Iver Lykke da til Landsdommeren Niels Krag, der var indviklet i Sagen, et Brev,

¹⁾ T. Becker: *Støvringgaard*. — ²⁾ „Halborndal“ og en Gaard i Bjerring var tilskødet Jørgen Skeel 1631 af Fru Ingeborg Parsberg, sal. Iver Juels til Villestrup.

hvis Slutning lyder: „*Herredsfogden alt for meget er paa deres (Fru Jyttes og Bjerring Mænds) Side*, saa dersom du ikke gjør Bistand, fanger de al den Fremgang, de begjærer. Taler Herredsfogden nu om en Sag, han er stevnet for med dig; saa gjør du vel og taler med ham derom, at han bliver os noget bedre.“ Den Herredsfoged, som den adelige Landsdommer, der selv var Part i Sagen, skulde indvirke paa, var *Peder Jensen i Hjorthede*, som 1620 nævnes som Meddomsmand og endnu 1651 som Kronens Fæstebonde i Hjorthede, men da havde han i længere Tid ikke været Herredsfoged. 30 Juni nævnes han endnu som Herredsfoged, da der af Fru Jytte tages Tingsvidne paa, at Iver Lykke har erklæret, at han vilde gjøre Indsigelse, med mindre Modparterne vilde lade Sagen falde og lade det bero ved den Afgjørelse, som tidligere var truffen mellem Vindum og Bjerring Mænd. Men næste Tingdag, da der tages Vidner paa, at de forskjellige Parter ere blevne forligte i den ovenantydede Retning, nævnes *Peder Nielsen i Bjerring* „paa den Tid i Dommers Sted.“ I de følgende Aar nævnes hyppigt saadanne constituerede Dommere. Peder Jensen selv forekommer sidste Gang som Herredsfoged i Aaret 1643, hvorpaa Herredsfogedenbedet i de følgende Aar beklædtes af *Mathias Sørensen* i Vinkel, der ligeledes kan eftervises som en kgl. Fæstebonde.¹⁾

Medens Mogens Kaas havde opgivet sine Besiddelser i Bjerring Sogn, fik han derimod Erstatning i *Hjorthede*. Her havde i sin Tid Hvasserne haft en Gaard, som Niels Cle-

¹⁾ At man faktisk har fortolket den ovenfor (S. 340) omtalte Bestemmelse i Christian 4des Reces saaledes, at man tog en tidligere bosat kgl. Fæstebonde til Herredsfoged, fremgaaer af dette Tilfælde med Peder Jensen i Hjorthede. Havde Meningen været, at den, der var udnævnt til Herredsfoged, skulde have en kgl. Gaard udvist til Underhold for saaledes at blive mere uafhængigt stillet, vilde desuden det naturlige Forhold have været at tage en bestemt Gaard i Herredet til Bolig for Herredsfogeden og at have ladet denne Gaard gaa i Arv fra den ene Foged til den anden. Hertil findes intet Spor; tvertimod skifter Herredsfogedens Sæde uafadelig. Brasch (Vemmetofte 1, 97) anfører som Exempel paa Herredsfogedernes hyppige Vexlen, at der i Faxe Herred nævnes 5 forskellige Fogeder i de 12 Aar 1672—84. Mærkeligt nok synes imidlertid i det mindste den ene af de nævnte Fogeders Fjernelse at staa i Forbindelse med en underkjendt Dom (S. 95).

mentsen fik 1511; men det er uvist, om denne Gaard er kommen i Peder Ebbesens Eje, eller om den er bleven ved Avnsbjerg. Nu kom den maaske tilbage til Hemmestrup, idet den ovennævnte Fru Mette Brahes Søn, Jørgen Marsvin til Avnsbjerg, 1636 tilskødede Mogens Kaas 2 Gaarde i Hjorthede med tilhørende Andel i Fællesskov til 18 Svins Olden, en Toft, „Nørgaardstoft,“ 5 Gadehuse, hvoraf et *øde*, og et *øde* Møllested, hvoraf tidligere aarlig var svaret 10 Tdr. Mel. 1651 hørte af Byens 12 Gaarde de to til Kronen, 2 til Hemmestrup og 8 til Ulstrup, 1 Kirkebol til Kronen og 3 Bol til Ulstrup.

I Lee Sogn, hvori selve Hemmestrup Gaard ligger, fik Mogens Kaas de fleste Ejendomme under sig. Foruden den Gaard, Niels Clementsen 1511 havde kjøbt af Hvasserne, og de Gaarde og Bol i Lee Sogn, som alt hørte til Godset 1617, da Mogens Kaas overtog Styrelsen, erhvervede han sig 1631 ved *Magelæg med Kronen* af Mariager Klosters Gods 2 Gaarde i Lee By, hvoraf en var øde, en Gaard i Tulstrup, Koldbæk Gaard, et Bol ved Navn Østertorsager og 3 Gadehuse i Lee By, hvoraf et var øde;¹⁾ 1632 tilskødede *Henrik Hvitfeld* til Lillø i Skaane ham en Gaard og et Hus i Lee By og Bromølle; samme Aar købte han af *Knud Gyldenstjerne* til Tim, Befalingsmand paa Hald, et Bol „mellem Hemmestrup Skov og Koldbæk Skov, *Dunkø* kaldet,“ og et Stykke Skov til samme Bol til 12 Svins Olden. 1636 tilskødede *Niels Frijs* til Krastrup, Befalingsmand paa Segelstrup, ham en Gaard og et Gadehus i Lee By. Saaledes var det lykkedes Mogens Kaas inden sin Død at faa under sig i alt 10 Gaarde og 5 Bol. Af Sognets 16 Gaarde og 8 Bol hørte 1651 desuden 3 Gaarde og 1 Bol til Kronen, 2

¹⁾ Dette Gods havde tidligere for en Del hørt til Avnsbjerg. 1463 mageskiftede Erik Eriksen til Avnsbjerg og hans Broder Peder Eriksen til Mariager Kloster 1 Gaard i Lee Sogn, Koldbæk Skov, Koldbæk Møllested og en Gaard i Almind. Dog fik Klostret det ikke strax; thi 1455 lod dets Fuldmægtig tage Vidner paa, at Klostret havde budt Chr. Eskildsen 45 rinske Gylden for de 2 Brødrers Gods, som var en Gaard i Hjorthede, en i Lee, Koldbæk Skov og Møllested, hvorpaa Peder Eriksen atter udstedte et Mageskiftsbrev herpaa. 1463 fik Klostret atter en Gaard i Lee af Fru Kirsten Eilersdatter paa Engelsholm (Dsk. Mag. 6, 76; 8). Klostret havde i det hele taget haft meget Gods i Middelsom Herred.

Gaarde og 1 Bol til Ulstrup, 1 Gaard og 3 Bol til *Jørgen Seefeld* til Stenalt.

I *Mammen By* og Sogn ejede Hemmestrup kun 1 Gaard, men havde desuden Kirkens Korntiende i Fæste af Kronen. Af Byens 14 Helgaarde, 4 Halvgaarde og 7 Bol laa 1651 3¹/₂ Gaard og 2 Bol til Kronen. 2 Gaarde og et Bol (Korreborrig) vare endnu *jordegne* og udgjorde tillige med de 2 ovennævnte jordegne Gaarde i Bjerring paa den Tid hele Herredets Selvejerstand; de to Gaarde i Mammen tilhørte dog ikke Bønder, men to Borgere i Viborg, Gregers Hvid og Borgemester Peder Bjerring. De øvrige vare spredte adelige Besiddelser.

Det øvrige Gods, som regnedes med til Hovedgaarden Hemmestrup, laa mere spredt, nemlig i *Sønderlyng Herred* i Tapdrup Sogn 2 Gaarde i *Tisted*; desuden *Kokholm* og *Mejlgaard* (stammede fra Galternes Tid); i Ørum Sogn, i *Mollerup By* 2 Gaarde og et Gadehus; i *Kuorning By* en Gaard og et øde Gadehus; i *Sønderbæk Sogn* og *By* en Gaard og et Gadehus. I *Nørlyng Herred* i *Rødding Sogn* i *Nørre-Ingstrup* 2 Gaarde og *Ingstrup Mølle*; i *Pederstrup Sogn* og *By* 1 Gaard. I *Hind Herred*, *Høver Sogn* *Vaadrup* Gaard. I Forening med Hovedgaarden Hemmestrup, til hvis Hovedgaardstaxt paa den Tid desuden regnedes *Hedegaard*, *Kneberhede* og *Hedemølle*, udgjorde det samlede Gods ved Mogens Kaases Død 262 Tdr. 6 Sk. ³/₄ Alb. Hartkorn Aabomaal.

Saaledes var der af de tidligere omtalte Bestanddele, af Hvassernes, Galternes og Kaasernes spredte Besiddelser, dannet et ret anseligt Gods i en skovrig Egn med fiskerige Aaer og Vande. Noget egentlig Herresæde kan det endnu ikke kaldes, da Hovedgaarden Hemmestrup endnu i Mogens Kaases Tid var bortlejet eller bortfæstet til en Fæster. Godset styredes af en Foged, der boede i *Nørre Tulstrup*.¹⁾ Saavidt man kan dømme efter de faa Oplysninger, der kan læses ud

1) Herpaa beroer maaske Prof. T. A. Beckers Antagelse (Støvringgaard, Dske Herreg. 6 B.), at Mogens Kaas har ejet en Herregaard Tulstrup i Jylland; noget andet „Tulstrup“ end de ovenfor nævnte Gaarde i Byen Tulstrup har Mogens Kaas ikke ejet, derimod Herregaarden Tulsted i Hellum Herred, som Skiftebehandlingen efter hans Død udviser.

af et Godsarchives Papirer, har Mogens Kaas ikke blot været dygtig til at samle Gods, men ogsaa til at styre det. Efter de overleverede Adkomstbreve modtog han i det mindste to øde Gaarde, et øde Møllested og 4 øde Huse paa sit Gods. Han efterlod Gaardene for fuld Landgilde, noget som ellers var sjældent at opnaa; Møllestedet derimod og 2 af Husene vare endnu øde ved hans Død. Det er saa meget mere at agte paa, som der i hans Styrelsestid indfaldt to fjendtlige Besættelser af Landet, de Kejsertiliges og Svenskerne 1644 og 45. Flere Eftergivelser, som findes vedføjede i en senere Jordebog, viser, at han snarere har søgt at lette sine Bønder under de vanskelige Forhold end besvære dem med nye Afgifter. Medens saaledes 1651 af Kronens 3 Gaarde i Lee By de to vare fuldstændig øde, havde han selv faact den, han modtog øde af Kronen ved Magelæget 1631, helt bortfæstet. Men — Kronens Bønder havde det rigtignok i det mindste paa denne Egn værre end Adlens. Ogsaa i den Henseende fortjener det ovenantydede Magelæg med Kronen, hvorved Mogens Kaas fik flere Ejendomme i Lee Sogn og andetsteds, en nærmere Omtale.

Frederik 2dens og Christian 4des Tid var som bekjendt *Mageskifternes* Tidsalder, da saadanne Magelæg vare et af de almindeligste Midler baade for Kronen og for Adlen til at samle Besiddelserne og danne større Godsegne. Man ser i den Anledning ofte den Paastand fremsat, at saadanne Magelæg vare *til Skade for Kronen* og endnn mere for Bondestanden selv. Klagerne lyde stærkt og højt fra selve Samtiden, og de ere ofte blevne gjentagne senere. „De Mageskifter, Adlen nu mange Aar haver haft med Kronen,“ hedder det i den jydskke Borgerstands Besværinger over Adlen i Christian 4des Tid¹⁾, „haver været Kronen til mægtig Forsvækkelse og skadelig; thi de imod forskyldet og bar Gods, som de Aar efter andet haver sat Skyld paa, synderlig naar de havde i Sinde at mageskifte med Kronen, har faact Kjernen af det allerbedste Kronens Gods, der stod for ringe og lidelig Skyld med drabelig Herlighed, som de derefter med Fordel haver gjort sig nyttig; thi hver Lensmand haver saa længe erklæret sig sin Slægt og sine Venner til Villie om

1) Subm Nye Saml. 1, 203; 219.

slig Mageskifte, saa Kronen for godt og frugtbart Gods har faaet bar forarmet Gods *for høj Skyld*, saa Bønderne derpaa ikke haver kunnet udrede Landgilde og Tynge. — — *Hvis (hvad) Gods Adlen haver bekommet til Mageskifte, haver de forhøjet med Landgilde.*“ — Stærkest lyder Klagen i Bøndernes Klageskrift til Kougen af 15 Novbr. 1660, som netop viser, hvor stor Bondestandens Mistænkksomhed og Had til Adlen den Gang var: „Dersom Eders Maj: ved sine tro Mænd af ringe Stand lod forfare, — da skulde Eders Maj. erfare, hvorledes Eders Maj: i slige Mageskifter er bleven *bestjaalen*, formedelst det var Adel, det begjerte, det var adelige Lensmænd, sig derover skulde erklære, det var Adel, som Likvidation skulde gjøre og Sagen videre i Kancelliet befordre, og den ene Adel gjorde ikke den anden, sin Broder eller Svoger, imod.“ — Desto mere forbavsende er det at høre den indsigtfulde *Gunde Rosenkrands*, der følte saa varmt som nogen for sit Fædrelands Vel, og som havde et klart Blik for de mange Brøst og Mangler i den daværende Tilstand, i de Forslag, som han 1659 midt i det belejrede Kjøbenhavn indgav til Forbedringer i Rigets Tilstand, netop foreslaa Kronen hyppige Mageskifter som Middel til at skaffe forøget Indtægt. „Paa Mageskifter,“ siger han, „kunde ogsaa vindes adskilligt; *thi rigtignok gjør Kronen aldrig noget Mageskifte uden at vinde i Hartkorn*; men alligevel var det billigt, at Kronen foruden fuldt Vederlag fik fra 5 til 20 Rdlr. pr. Td. Hartkorn af den, der forlangte et saadant Mageskifte.“¹⁾ Altsaa: Kronen vinder ved forøget Hartkorn, Adlen vinder ved at faa Godserne samlede og en derved fremkaldt lettere Administration, og Bonden — tabte ved fra den milde Krone at komme ind under den umilde Adel, som kun tænkte paa at sætte Afgifterne op og skaffe sig større Indtægter. Saaledes maa man i al Fald slutte efter Borger- og Bondestandens Klageskrifter, og saaledes har man ogsaa i tidligere Dage som oftest fremstillet Sagen. — Ganske vist vare Magelægene til stor Skade for Bondestanden i det hele taget. *De jordegne Bønders Tal* var i Jylland alt blevet betydeligt indskrænket ved den store Inddragelse efter Klemens-Fejden, da hele 49 Herreder i Jylland vare blevne erklærede for skyldige, og Bønderne vare blevne fra-

¹⁾ Maaanedsskrift Orion 2, 204.

dømte deres Ejendomsret. Selv om adskillige senere havde kjøbt deres Gaarde tilbage, vare dog mange derved blevne Fæstere og havde mistet deres frie Selvejendom. Under det derved fremkaldte Tryk mistede selv mange Selvejere den saakaldte „Herlighed“, der gik over til Kronen eller Adlen, og de bleve i Virkeligheden derved det, som man nu kalder Arvefæstere. Saaledes hørte f. Ex. Herligheden af de ovenomtalte to jordegne Bøndergaarde i Bjerring til Anders Bilde til Vindum Overgaard. I den Henseende virkede ogsaa Magelægene med Kronen ofte skadeligt, idet Kongen ved Magelægene afstod Selvejergaarde saaledes, at det overdroges vedkommende Adelsmand at tinge med Bonden om Ejendomsrettens Overdragelse. Naar ved slige Bestemmelser i Magelægene først „Herligheden“ over Selvejergods var gaact over til Adlen, kunde det ogsaa nok hænde, at Selvejerbønderne mange Steder, „paa det at de for ulidelige Besværinger kunde forskaanes,“ ogsaa overdrog Adlen Bondeskylden eller den egentlige Ejendomsret, og saaledes slet og ret bleve Fæstere.¹⁾ Forøvrigt havde Kronen — maaske mest for Skatteforholdenes Skyld — søgt at hindre den fri Bondestands vilkaarlige Fortrængen af Adlen ved at faa den Bestemmelse optagen i Frederik 2dens Haandfæstning, at „Adlen fra denne Dag ikke maa kjøbe eller pante frit Jordegods, uden det sker med Kongens Tilladelse.“²⁾

Det kan saaledes neppe benægtes, at Magelægene have været til Skade for Bondestanden i det Hele og for saa vidt ogsaa indirekte for Kronen, som tabte i Skatteindtægt ved at frit Bondegods inddroges under Adlen. Men et andet Spørgsmaal er, om den *Fæstebonde*, der ved Mageskifter gik fra Kronen over til Adlen, blev saa meget uheldigere stillet. Selv om Adlen muligvis havde den strænge juridiske Ret til at forøge Landgilden — et Spørgsmaal, der forøvrigt er meget vanskeligt at afgjøre —, saa er saa meget vist, at det meget sjældent skete, og at Klagerne i den Henseende ere i højeste Grad overdrevne. Tvertimod vare Afgifterne af

¹⁾ Exempler paa saadanne Magelæg, hvor „Herligheden“ af jordegent Gods fulgte med, s. Fyens Selskabs Aktstykker (under Glorup). — Interessante Tilfælde af den Art paa Gisselfeld Gods hos Rasmussen „Optegn. til Giss.“ S. 154—57. — ²⁾ Hdf. af 12 Aug. 1559, Geh. Arch. Aarsb. 2, 98.

samme Gaard gjennem Aarhundreder meget lidt forskjellige.¹⁾ Det forøgede *Hoveri* derimod, som fremkaldtes ved at Godserne bleve mere samlede om Hovedgaarden, kunde derimod trykke Bonden. Heri bestod netop væsentlig Adlens Fordel ved at faa Godserne samlede, medens det tidligere Strøgods ifølge Sagens Natur maatte være fritaget for denne Byrde.

Hvad *Mogens Kaases Magelæg* med Kronen angaaer, bestyrker det Gunde Rosenkrandses Paastand og modbeviser Borger- og Bondestandens Klager. Ved kgl. Befaling, dat. Segeberg 1 Oct. 1630, blev det overdraget to kgl. Lensmænd, *Knud Gyldenstjerne* til Tim, Befalingsmand paa Hald, og *Tyge Brahe* til Tostrup, Befalingsmand paa Skivehus, at foretage den „Besigtigelse“ eller Taxationsforretning paa de to Parters Gods, som gik forud for Magelæget. Hele Taxationsforretningen foregik under saa betryggende Former, at det er umuligt, at Kronen ved saadanne Magelæg har kunnet lide noget Tab i Hartkorn, med mindre man ligefrem vil beskylde de kgl. Lensmænd, vor Tids Amtmænd, for Uredelighed. Og man vil dog vel neppe længere godkjende Bondestandens Ytringer om Adlen i det ovenanførte Klageskrift, hvorved hele den daværende danske Adel vilde blive en Samling af Kjæltringer; thi andet Navn fortjente den Adel ikke, der systematisk gik ud paa at „bestjæle“ Kronen, saaledes som Bønderne fremstille Sagen. — Ved selve Magelæget afgav Mogens Kaas Gods, hvis samlede *Landgilde* var anslaaet til 29 Tdr. 2½ Fdk. 1 Alb. Hartkorn; Godset var „i *Ejendom*“ taxeret til 27 Td. 3 Sk. 2 Fdkr. 1 Alb. Af Kronen fik han imidlertid ikke fuldt Vederlag. Ved den endelige Opgjørelse oversteg hans Gods Kronens Gods med 3 Sk. 1½ Fdkr. Hartkorn i Landgilde og med 8 Tdr. 2½ Sk. i „*Ejendom*“, eller *henved Halvdelen af det Bøndergods Værdi, som Kronen giver ham, hvilket han ikke faaer erstattet.* — Med Hensyn til Landgilden er Forskjellen forholdsvis ubetydelig; men det viser sig tydeligt, som det ogsaa fremgaaer af de enkelte Gaardes Skyldsætninger, at i det mindste i dette Tilfælde har det adelige Godses Bønder i Forhold til Gaardenes Værdi ydet *mindre* Landgilde end Kronens. En af de Gaarde, han maatte overtage, laa desuden

¹⁾ Landgildeforholdene paa Hemmestrup Gods ville blive nærmere omtalte ved Slutningen af dette Tidsrum.

øde.¹⁾ — Heller ikke spores i Fremtiden til nogen Forøgelse af Landgilden.

Mogens Kaas opnaaede en høj Alder. Endnu 1655 havde han deltaget i Forhandlingerne paa Herredagen i Ribe om at sætte Riget i Forsvarsstand i Anledning af de svenske Rustninger.²⁾ Men inden Krigen var udbrudt, var den gamle Herre død (1656), over 80 Aar gl. Rinds Herreds Foged, Kristen Sørensen Testrup, der senere ejede en af Mogens Kaases Herregaarde, Restrup i Hvam Sogn, men som forøvrigt ingenlunde var den gamle danske Adel gunstig, giver Mogens Kaas det Lov, at han var „en klog og streng Herre,“ om hvem Testrups Moder vidste meget at fortælle. Uheldigvis har han ikke fortalt os noget deraf.³⁾ Mogens Kaases Billede, som findes i Hoffmanns Efterretninger om danske Adelsmænd, viser en tænksom gammel Herre, prydet med Elefantriddernes Kjede. Trækkene vise en betydelig Lighed med hans berømte Farbroder, Kansler Niels Kaas.

Med sin Hustru *Sidsel Frijs*, Datter af Rigsraad Jørgen Frijs, Søster til Kansler Chr. Frijs til Kragerup, havde Mogens Kaas 13 Børn. Af disse vare dog 6 døde før Faderen, deriblandt den ældste *Jens Kaas*, som allerede i Faderens Levetid havde været i Besiddelse af Slægtens Hovedejendom *Støvringgaard*; han efterlod sig ingen Børn, men hans Enke Birte Urne havde Gaarden og Godset i Forlening. Ved sine mange Godskjøb var Mogens Kaas kommen i Besiddelse af saa mange Ejendomme, at han kunde efterlade hver af sine tre efterlevende Sønner en Herregaard med Gods til Beløb af 525 Tdr. Hartkorn; hver af de 4 efterlevende Døttre fik en Herregaard med 262 Tdr. Hartkorn. Hele Mogens Kaases samtlige Ejendom ansattes ved Skiftebehandlingen til 2960 Tdr. 1½ Alb. Hartkorn; heraf sattes *Støvringgaard* til 332 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr., som fordeltes mellem Arvingerne, saa hver Broderlod fik omtr. 66 Tdr., hver Søsterlod omtr. 33 Tdr., medens *Jens Kaases* Enke beholdt det i Forlening. — Regnes hertil de Indtægter, som Mogens Kaas havde af Nyborg Len, maa han anses for en af sin Tids rigeste Adelsmænd.

1) Selve Taxationsforretningen, der giver et godt Indblik i Fremgangsmaaden ved Magelægning, meddeles som Tillæg. — 2) Fynske Aktstykker 2, 145. — 3) Jydske Saml. 1, 350.

— Efter Mogens Kaases egen Bestemmelse tilfaldt *Restrup Erik Kaas*, *Gudumlund Jørgen Kaas*, *Veirup Bjørn Kaas*, *Sellebjerg Kirsten Kaas* og hendes Mand *Niels Parsbjerg*, *Lundegaard Sofie Kaas*, Enke efter *Fr. Parsbjerg*, *Tulstedgaard* den ugifte *Ide Kaas*, og endelig *Hemmestrup* den ugifte Datter *Mette Kaas*. Regnes hendes Arvelod af *Støvringgaard* med, fik hun i alt Gods til et Beløb af 300 Tdr. Hartkorn.¹⁾ — Saaledes havde Mogens Kaas faaet alle sine Børn godt forsørgede. Dertil sigtede de store Godskjøb i Slutningen af hans Liv. Det var desuden den eneste Maade, hvorpaa en Adelsmand kunde forsørge sine Børn, navnlig de ugifte Døttre, paa en Tid, da der endnu ingen adelige Jomfruklostre gaves.

Jfr. *Mette Kaas*, som saaledes havde faaet *Hemmestrup Gaard* og Gods udlagt til sin Arvelod, forblev bestandig ugift. Da *Hemmestrup Hovedgaard* endnu var bortfæstet, synes hun i Begyndelsen ikke at have beboet Gaarden, hvortil den kort efter udbrudte Svenskerkrig maaske har bidraget. Godset styredes af den ovenomtalte Foged i *Nør-Tulstrup*; men senere er det utvivlsomt, at hun selv tog Gaarden i Besiddelse og boede der til sin Død (1695). Saa længe *Hemmestrup* havde været beboet af Bønder, svarede i Tiende til Præsten i *Hjermind*, *Lee* og *Hjorthede Sogne* aarlig 1 Td. Rug, 6 Skpr. Byg, 1 Td. Havre. Fra 1657 til 1664 svarede intet deraf; da lod Præsten *Sagen* komme til Dom, og ved *Herrédstingskjendelse* af 13 Octbr. 1664 blev Gaarden som adelig *Sædegaard* fritagen for Tiende. — Kort efter Mogens Kaases Død blev Jfr. *Mette* af *Frederik 3die* forlenet paa Livstid med *Mammen Kirkes Korntiende* paa det *Vilkaar*, at hun skulde give i *Stedsmaal* (*Indfæstning*) 14 *Sletdalere* og „senest inden *Fastelavn* udi god ren Korn til *Kirkeværgerne* leverer saa mange *Tønder Rug*, *Byg* og *Havre*, som deraf tilforn efter *Kirkebogen* er givet.“ Paa samme *Vilkaar* fik hun kort efter *Lee Kirkes Korntiende* i *Fæste*, „som *Niels Pedersen* tilforn i *Fæste* haver haft

1) Skiftebehandlingen, der er dat. Odense 28 Jan. 1657 og besejlet og undertegnet af samtlige Arvinger, findes i *Hemmestrup Archiv*. Den indeholder en fuldstændig Fortegnelse af hele *Arvens Gaarde*, *Landgildeafgifter* o. s. v. — Den udgjør 157 Foliosider, smukt skreven, indb. i Pergamentsbind.

og godvillig for hende opladt haver.“ Stedsmaalet sattes til 12 Rdl. Sognenes Bønder fik derefter Tilhold om at levere deres Kirketiende til Hemmestrup.¹⁾

1664 fik Jfr. Mette en Retssag med sin Naboerske, Jfr. *Lisbeth Krabbe* til Randrup, om en Eng ved Vejrum Bro, som laa til hendes Gaarde Kokholm og Mejlgaard, og en Skovstrækning „Almind Skov,“ sammesteds. Den omtvistede Eng og Skovstykke antoges at høre til oprindelig kgl. Ejendom, som Arvingerne efter Jfr. Lisbeths Fader, Rigsraad og Landsdommer Niels Krag til Trudsholm, havde faaet i Pant af Kronen, da de under Kjøbenhavns Belejring havde laant Kongen en Sum Penge. Et Par Omstændigheder ved denne Retssag fortjene Opmærksomhed. For det første lod Jfr. Mette møde for sig ved en Prokurator, velb. *Jørgen Pors* til Frøbjerggaard, som ved et Nør-Tulstrup 30 Juni 1664 udstedt Brev havde paataget sig at føre Sagen for Jfr. Mette til Herredsting og Landsting mod Betaling af 20 Daler, 3 Tdr. Korn, fri Befordring og Fortæring ved Landstinget, „dog til Nødtørft.“ Dernæst gjentage sig de gamle Forhold med Herredsfoged, Synsmænd o. s. v. Da Herredsfogeden, Mathias Sørensen i Vinkel, en kgl. Fæstebonde, havde tildømt Jfr. Mette den omtvistede Eng og Skovstykke, der imidlertid maa have været i daarlig Stand, siden Synsmændene aabenbart ikke kunde finde ud af, hvad der var Engbund og hvad der var Skovbund, stævnedes de af Jfr. Lisbeth Krabbe for Landstinget. Sagen blev da paa ny optagen, nyt Syn taget, Vidner afhørt o. s. v. Endelig faldt Landstingsdom, hvorved den omtvistede Eng atter tilkjenndtes Jfr. Mette Kaas, da det ved Vidner bevistes, at Kokholms og Mejlgaards Fæstere i langsommelig Tid havde slaaet den. Under Sagens Gang beraabte Jørgen Pors sig udtrykkelig paa, at Jfr. Lisbeths Vidner ingen Kraft skulde have, fordi det var *hendes egne Fæstere*. Nu skulde man imidlertid tro, at Jfr. Mette kunde have været tilfreds med Udfaldet; men Sagen fik et uhyggeligt Efterspil, idet hun lod alle Jfr. Lisbeths Vidner og Synsmændene stævne for Landstinget og forlangte Erstatning for det Tab, de ved Sagens For-

1) Fæstebrevet, udst. af Ulr. Chr. Gyldenløve, Kongens Halvbroder og Lensm. paa Hald, dat. „Leiren ved Helsingborg“ 17 Juni 1657, i Viborg Stiftsarchiv.

haling paa Grund af deres Forklaring havde paadraget hende. Hun beviste, at Processen havde kostet hende 187 Rdlr. 4 Sk., som hun forlangte, at disse Fæstebønder skulde erstatte hende. Hvor vidt dette er taget til Følge, oplyses ikke; men en af Jfr. Lisbeths Fæstere, Laurids Christensen i Vidstrup, beskyldtes for *Mened*, fordi han havde „løjet“ ved sin Vidneforklaring; dog frikjendtes han ved Landstingsdom, da han ikke kunde antages at have „vitterligt løjet,“ men fejlet af Uforstand.

Mathias Sørensen i Vinkel, der som Herredsfoged havde haft med denne Sag at gjøre, er den næst sidste Herredsfoged i Middelsom Herred, der var indsat af Lensmanden paa Hald; thi fra Christian 5tes Tid blev Herredsfogederne umiddelbart beskikkede af Kongen.¹⁾ Den første Herredsfoged, der i Archivet omtales som „*kgl. Majestæts* Herredsfoged“ er Anders Christensen i Kristrup i Nørlyngherred 1675; i Middelsom Herred nævnes fra 1667—86 *Jørgen Henningsen i Bjerring* som Herredsfoged; tidligere nævnes han (1664) i Tingsvidner som boende i *Brandstrup*, som helt hørte til Vindum Overgaard. Her er saaledes et Exempel paa, at en adelig Bonde er bleven Foged, men har da faaet en af Kroens Gaarde i Bjerring i Fæste. Fra 1682 kalder han sig „*kgl. Majs* Herredsfoged.“ Fra nu af indtraadte utvivlsomt en Forandring, og man tog nu ikke længere alene tidligere bosatte *kgl. Fæstebønder*. Men hvis den Fremstilling, der ovenfor er søgt givet af Herredsfogedernes Stilling, er rigtig, bliver Udtrykket i Christian 5tes danske Lov: „Herredsfogeden og *andre* Bønder“ ikke saa meget forældet endda, som man almindelig synes at antage.²⁾

¹⁾ Smlgn. Testrup, Rinds Herreds Kr. (jydske Sml. 1, 359). — ²⁾ Rasmussen: Gisselfeld, S. 114. — Listen paa de Herredsfogeder i Middelsom Herred, som omtales i Hemmestrup Archivet eller andetsteds, er følgende: Erik Lassen i Bjerring 1517—32; nævnes som Sandemand 1499 (Dsk. Mag. 4 R., 2, 267) og 1530; hans Gaard i Bjerring confiskeredes ved Clemensfejden; boede senere i Kuorning, hvor han ejede en Gaard, † 1541 (Tillæg 9). — Anders Lassen i Hjerminde 1537; 1539. — Anders Eriksen i Bjerring 1562; 1570; nævnes fra 1571—82 som Tingsvidne. — Mads Harbo i Mammen 1573 (Tillæg 9); havde fra 1565—72 været Sandemand; nævnes, efter at være fjernet som Herredsfoged, som Tingsvidne i Aarene 1574 og 75. — Anders Andersen i Hjerminde 1574—1611. — Niels Jakobsen i Medelhede 1620; 1624. (Smlgn. S. 345). — Peder Jensen

Af andre Retstrætter havde *Mette Kaas* endnu en lignende Sag 1675 med Oberst *Hans Frijs* til Clausholm om en Eng i Tisted, som han søgte at afvinde hende, og hvor hun viste samme Fæstthed, som i den oven omtalte Sag, saa at hun ogsaa her fik Ret. Thi hun vilde intet opgive, erklærede hun, af hendes Farmoders (Kirsten Pedersdatters) Gods. Og hun synes ogsaa at have lignet hende i flere Henseender: den samme Holden paa sin Ret og hellere at føre Sagen til det yderste, end at give efter; men det maa da ogsaa tilføjes, at hun altid synes at have haft Retten paa sin Side.

Af nyt Gods skaffede Mette Kaas sig ved Skødebrev af 25 April 1683 en halv Gaard i *Mammen*, som Fru *Margrethe Redtz*, salig Malte Sehesteds til Ryhave, tilskødede hende. 1651 tilhørte Gaarden Mandrup Abildgaard, som havde bortfæstet den til en Bonde Peder Nielsen. 5 April 1657 var Gaarden bleven delt mellem to Fæstere, Peder Nielsen og Knud Nielsen. Jfr. Mette havde tilkjøbt sig Knud Nielsens Part, „som var nogenlunde ved Magt“. Men da den anden Fæster, Peder Nielsen, var borttrømt, laa den anden Part *øde*. „Formedelst det er øde, skal det være til kgl. Maj. hjemfalden *formedelst resterende Skatter*.“ Der blev da paa Befaling af Viborg Stiftamtmand, Chr. Jørgensen Skeel, 1686 af Herredsfogeden med fire Sandemænd foretaget en Deling mellem Jfr. Mettes Part og Kronens Part; Bygningerne udskiftedes, men Kronens Del var faldefærdig, uden Tag eller Lukke. Til Gaarden hørte 2 Skovskifter i *Mammen Vestre Skov* og *Mammen Nørre Skov*, som strakte sig op til Nørre Aas Enge. „Ellers findes nogle Bøgestubbe, som ere ganske utjenlige paa at skifte, kaldet *Hesel*.“ Skoven har altsaa alt paa den Tid været i Forfald og forhugget.

Af andet Gods tilfaldt Jfr. Mette ved Arv efter hendes Søster Ide Kaas og andre Arvinger 1 Gaard i *Fellingberg* By, Fjends Herred, *Vedgaard* i Nørfellingberg By, 1½ Grd. i *Store Sjørup*, Rougsø Herred, og et større Hus og en Gaard i *Bellum* By, Hellum Herred, en Gaard sammesteds, *Kloster-*

i Hjorthede 1636; 1643 (S. 347.) — Mathias Sørensen i Vinkel 1653—1665. — Jørgen Henningsen i Bjerring 1667; 1686.

gaarden, som imidlertid var øde,¹⁾ alt til Beløb af noget over 20 Tdr. Hartkorn efter Rømers Matrikel. Hele Godsets Størrelse har saaledes ved hendes Død udgjort omtrent 320 Tdr. Hartkorn, hendes Anpart af Støvringgaard iberegnet. Hovedgaardens Taxt sattes 1689 til 38 Tdr. 4 Sk. 2 Fdkr., deraf selve Hovedgaardens Jorder til 20 Tdr. 3 Sk. 3 Fdkr., som er det samme Tilliggende, den nu har; Skoven stod for 11 Tdr. 6 Sk. 2 Fdkr. Den øvrige Forøgelse i Hovedgaardstaxten siden Mogens Kaases Tid (da omtr. 31 Tdr.) berører paa, at et Par mindre Steder, som Dunkø og Lille Torsager Huset, ere inddragne under Hovedgaardens Taxt, samt at Hedegaarden var nedlagt. Dog er det ikke muligt nøjagtigt at paavise Forøgelsen.²⁾ Paa Gaarden holdtes efter en Optegnelse i en Jordebog, dat. 17 Septb. 1693: 20 Øxne, „som ere færdige at gaa til Stald;“ 6 ringere Øxne, „som ikke dette Aar kan gaa til Stald,“ 5 mindre Stude og 1 sorthjælmet Tyr, 14 Kør, 4 Kvier, 4 Ungnød paa andet Aar, 4 Kalve, — i alt 58 Stykker, stort og smaat, alle af den endnu overvejende graa eller sorte Modefarve (1768 efter Dsk. Atlas 80 Stude; 1780 stode 60 Øxne opstaldede, efter „Viborg Samler“ for dette Aar). Desuden 7 gl. „Run wejere,“ 7 gl. „gjeld wejer,“ 49 gl. Faar, 22 Lam og 3 Landgilde Lam, i alt 88 Stykker; — 4 gl. Geder, 1 Buk, 4 Kid, — ialt 9 Stykker; 32 Svin, gamle og unge.

Som kekjendt blev der efter Enevældens Indførelse tilstaaet Skattefrihed for Hovedgaardene, mod at Besidderen indestod for de kgl. Skatter af en Del af Bøndergodset. Efter en Optegnelse af Mette Kaas fra 1689 „havde hun selv at lade levcre og svare til de paabudne kgl. Maj. Skatter“ af noget over 100 Tdr. Bøndergods i Hald Amt. „Af det øvrige Strøgods, jeg haver i Amtet liggende, haver Bønderne selv at levere deres Skatter i Amtstuen tillige med andre Proprietariis Tjenere.“

1) Saaledes kaldet fordi den havde hørt til Mariager Kloster; det samme er formodentlig ogsaa Tilfældet med de øvrige Gaarde i denne By; thi 1456 tilskødede Hr. Tim Nielsen til Stensballe og Engesholm Klosteret 3 Gaarde i Bellum. D. Mag. 6, 78. — 2) Hovedgaardstaxten og Skovskylden stemmer aldeles overens med Angivelsen i Dansk Atlas, 4, 680 (1768). Bøndergodset er her regnet til 256 Tdr. 1 Sk. 1 Fdkr. 1 Alb., hvilket er 6 Tdr. lavere end i Mogens Kaases Tid.

Fra Slutningen af Mette Kaases Tid er opbevaret et Par *Jordebøger*; den ene kalder sig „Extrakt over Mette Kaases Jordegods i Hald Amt,“ underskrevet egenhændigt af Ejerinden, Hemmestrup 26 Jan. 1689; dens Affattelse staar formodentlig i Forbindelse med de ved Indførelsen af Rømers Matrikel fremkaldte Forhold. Den anden er en fuldstændig Jordebog over alt Hemmestrup Gaard underliggende Bøndergods fra Phil. Jac. (1 Maj) 1693 til Aarsdagen 1694, underskreven og forseglet af *Mette Kaas* og *I. Steen Sehested*, som altsaa i disse Aar har været hendes Lavværg.¹⁾ — Ved Hjælp af disse Jordebøger og tidligere Skødebreve er det muligt at følge de enkelte Gaardes Afgifter gennem længere Tidsrum. Det viser sig da efter en nøjagtig Undersøgelse, at *den egentlige Landgilde som oftest er helt uforandret*. Til Belysning anføres et Par Exempler, hvor Landgilden kan føres tilbage et Par Aarhundrede, samt de Tilfælde, hvor der *tilsyneladende*, men neppe i Virkeligheden spores nogen Forandring.

Selve de *to Hemmestrup Gaardes* to Fæstere svarede 1511, da Niels Clementsen købte Gaardene, tilsammen 8 Ørter Korn, 2 Skpr. Smør „med andre Bede“ (Smaaredsel); 1519, da Kronen gav dem tilbage til Niels Clementsens Arvinger: 8 Ørter Korn, 2 Skpr. Smør, 2 $\frac{1}{2}$ Gjæsteripenge. 1657 svarede Forpagteren eller Fæsteren af Hemmestrup Hovedgaard 2 Ørter Rug, 4 Ørter Byg, 2 Ørter Havre, 2 Sk. Smør. Gjæsteripenge svares ikke, men 2 Svin og 2 Fodernød. Men da efter den ved Skiftebehandlingen 1657 fulgte Beregning 2 Svin = 2 Fodernød = 2 $\frac{1}{2}$ Penge = 1 Td. Korn, bliver Afgiften i Virkeligheden kun forøget med 2 Fodernød.

Niels Clementsens Gaard i Lee 1511: 3 Ørter Korn,

¹⁾ Jens Steen Sehested, uægte Søn af den bekendte Hannibal Sehested, blev legitimeret 1676 med Tilladelse til at føre Sehestedernes Vaaben med en Tværbjælke over; dog synes Tværbjælken at mangle i det i Jordebogen aftrykte Segl; hans Efterkommere udlod den i al Fald senere (Hoffm. Adelslex. 2, 165). Han var Ejer af Tybjerggaard i Sjælland og blev senere ved sit Giftermaal med Mette Kaases Søsterdatter Sophie Parsbjerg tillige Ejer af Sellebjerg i Fyen, Galternes gamle Ejendom; døde 1698 som Generallieutenant; i sin Tid meget fejret som Poet (Hoffm. Efterr. om dsk. A. 3, 75; N. M. Petersen Dsk. Litteraturh. 3, 590).

1 Skjeppe Smør „med andre Bede“; 1617 i Jørgen Kaases Skødebrev 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 Svin, 1 Fodernød, 4 $\frac{1}{2}$ 4 β Gjæsteri; 2 Svins Olden; 1657 svare den foregaaende Fæsters 2 Sønner samme Afgifter, kun Gjæsteri nedsat til 4 $\frac{1}{2}$, uagtet Gaardens Tilliggende er blevet forøget til 4 Svins Olden; 1693 samme Afgifter, men Gjæsteri 1 Daler. (Nye Fæstere).

1511 *Scrup* 3 Ørter Korn, 1 Skp. Smør „med andre Bede“; 1519 samme Fæster samme Afgift, Gjæsteri 2 $\frac{1}{2}$. 1617, Jørgen Kaases Skøde, samme Landgilde, Gjæsteri 1 *Svin*.

(1511 *Niels Clementsens Gaard i Bjerring* 4 Ørter Korn, 1 *Fdkr.* Smør „med andre Bede“; 1519, da Kronen atter afgav Gaarden til Niels Clementsens Arvinger, var Afgiften, uagtet Fæsteren var den samme, forhøjet til 1 *Skp.* Smør. Gaarden forblev derpaa ved Avnsbjerg, indtil den 1631 af Jørgen Marsvin tilskødedes Jørgen Skeel til Ulstrup med Landgilde 1 Ørte Rug, 2 Ørter Byg, 1 Ørte Havre, 1 *Fdkr.* Smør, 1 Svin, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns. „De smaa Bede“ synes tiltagne, men Kornafgiften ikke.)

Kokholm mageskiftedes 1554 af Rigsraad Niels Lange til Kiergaard til Mariagerkloster, stod for „3 Ørter Korn, 2 \mathcal{W} Smør, Gjæsteri, Svin med andre Bede“;¹⁾ 1657 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 1 \mathcal{W} Smør, 1 Svin, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Fodernød, 1 $\frac{1}{2}$ Gjæsteri. 1693 var Halvparten *øde*; den Del, som var i Drift, svarede Halvdelen af ovennævnte Afgifter, dog 1 \mathcal{W} Smør og desuden 12 β Gjæsteri og 2 $\frac{1}{2}$ *Tærskpenge*.

En Gaard i *Lee By* 1657 1½ Ørte Rug, 1 Ørte Havre, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Fodernød, 4 $\frac{1}{2}$ Gjæsteri. 1693 er Gaarden delt saaledes, at den ene Halvpart er bortfæstet til en anden Gaards Fæster; hver Halvpart 3 Sk. 3 *Fdkr.* Rug, 3 Sk. Byg, 5 Sk. Havre, ¼ Svin, ¼ Fodernød, 1 $\frac{1}{2}$ 8 β Gjæsteri, \circ : hver Halvpart giver en Fjerdedel af Gaardens Afgifter 1657, eller med andre Ord: Gaarden har i Mellem-

¹⁾ Dsk. Mag. 6, 159. Kokholm havde forøvrigt en Gang tidligere tilhørt Mariagerkloster; thi 1494 gav Jørgen Rud Klosteret Skøde paa Kokholm og en Gaard i Rødning i Nørlyng Herred. 1518 bekendte Hr. Niels Eriksen, at han havde Kokholm til Forlening paa Livstid af Klostret. Den maa saaledes formodentlig være bleven inddragen af Adlen ved Reformationen. (Dsk. Mag. 6, 120 og fl. St.).

tiden været *øde*; thi øde Gaarde bortfæstedes og beregnedes sædvanligt halvt.¹⁾ Dog ere Gjæsteripengene lidt forøgede, fra 4 fl til 1 Rdlr.; desuden i *Arbejdspenge* 3 fl hver Halvd. — Det samme er Tilfældet med en anden Gaard i Lee, som 1693 var *øde*; Gaardens Jorder vare da bortfæstede til 2 andre Gaardes Fæstere for en Fjerdedel af den samtlige Korn-Landgilde, dog med Tillæg af 1 Sk. Havre. Beløbet af Smaaredslen derimod er den samme som 1657.

Af den Gaard i *Lee By*, som Mogens Kaas 1632 havde faaet tilskødet af Henrik Hvitfeld til Lillø, svarede de daværende Fæstere, Niels Jensen og *Mikkel Harbo*, 2½ Td. Rug, 3 Td. Byg, 2½ Td. Havre foruden Smaaredsel. 1657 (Niels Jensen og Peder *Mikkelsen*) 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 1 Ørte Havre, samme Smaaredsel, kun en ubetydelig Nedsættelse i Gjæsteripengene. Kornmaalet er ens, naar det omsættes i Skjæppemaal, forudsat, at en Td. er regnet til 8 Sk.; men ifølge Skiftebehandlingen 1657 regnedes i Middelsom Herred en Td. udtrykkelig til 7½ Sk. 1693 staaer det, med nye Fæstere, aldeles lig 1657, hvilket er rigtigt i dette Aar, thi da var 8 Skjæppemaal indført overalt. Er der saaledes ved Beregningen foregaaet en Ubillighed mod Fæsterne, der ere komne til at yde 4 Sk. mere end tidligere?

En Gaard i *Nørre-Tulstrup* svarede 1617 (*Lars Ibsen*) i Landgilde 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 2 Tdr. Havre, 1 Svin, 30 fl Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 6 fl 6 β Gjæsteri, 5 Svins Olden. — 1657 (*Jep Larsen*) nedsat til ½ Ørte Rug, ½ Ørte Byg, ingen Havre, ½ Svin, 30 fl Smør, ½ Gaas, 1 Høne, 1 Fdkr. 1 Alb. Gjæsteri. 1693 det samme, dog med Tillæg af 2 Skp. Havre; Gjæsteriet som 1617: 6 fl 6 β ; Fæsteren ny. Da de ved 1617 anførte 5 Svins Olden ikke senere nævnes, er der formodentlig foretaget Forandringer med Gaardens Tilliggende.

Øster Torsager Bolet svarede 1631, da det hørte til Kronen, 26½ β ½ Alb.; 1693 svarede 4 Sk. Byg og 6 fl 8 β Huspenge; men da Hartkornet er forøget fra 2 Sk. 2½ Fdkr. til 1 Td. 4 Sk. 1 Fdkr., og det i Mellemtiden er inddraget under Hovedgaardens Taxt, er Forøgelsen tilstrække-

1) Med Hensyn til Værdien af en Ørte Korn og de øvrige Værdibestemmelser henvises til Slutningen af den som Tillæg meddelte Magelægsberegning.

lig forklaret. — Det samme er Tilfældet med *Dunkø*, der fra 1 Dlr. Penge er sat op til 6 Sk. Byg, 6 $\frac{1}{2}$ 8 β Huspenge. Hartkornets Forøgelse kan ikke angives.

Af *Hjorthede* Gaardene svarede den ene samme Afgifter 1636 og 1693; den anden var 1693 delt mellem 3 Fæstere. Afgifterne vare betydelig nedsatte; men andetsteds fra vides, at 3 Fjerdedelen af Gaarden 1651 laa øde.

De øvrige Gaardes Landgilde er ens til de forskjellige Tider; kun enkelte Steder er en eller anden Ubetydelighed kommet til *Smaaredslen*, Gaardene ere blevne delte mellem flere Fæstere, og Gjæsteri Afgifterne ere lidt forøgede, i Reglen efter Forholdet 2 $\frac{1}{2}$ til 3 $\frac{1}{2}$. Er der kommet en eller anden ny Ydelse til, som et Svin eller et Fodernød, findes næsten altid tilføjet: „Efterladt af Hr. Mogens Kaas.“

Det synes saaledes at fremgaa af de enkelte Gaardes Ansættelser, at man har betragtet *Kornafgifterne* som den *egentlige Landgilde*, og paa at disse ere blevne forøgede, kan man, saa langt man kan gaa tilbage i Tiden, ikke anføre noget bestemt Tilfælde. Ere de blevne forandrede, synes det altid at staa i Forbindelse med særlige Forhold, at Gaardene have været øde, eller at deres Tilliggende er blevet forandret. Med *Smaaredslen* har Forholdet maaske været et andet, og det synes, som man her, saaledes som *Kammerraad Rasmussen* ogsaa har paavist for *Gisselfeldts* Vedkommende, har anset sig for at have friere Hænder. Det fremgaaer formentlig ogsaa af de ældre *Skødebreve* fra *Be gydelsen* af 16 Aarhundrede, hvor *Kornafgifterne* sædvanlig anføres nøjagtigere, hvorimod de mindre Afgifter slaaes sammen under det mere ubestemte Udtryk „med andre Bede.“ — Dog synes i de ovenanførte Tilfælde *Smaaredslens* Forandring mere at grunde sig paa en Ombytning af Ydelserne end en egentlig *Værdiforandring*. — Hvad *Gjæsteripengene* angaaer, har Forholdet været friest, og her spores nogen Forandring til de forskjellige Tider.¹⁾

¹⁾ Det vanskelige Spørgsmaal, om der i ældre Tid var nogen retslig Hinder for Landgildens Forøgelse, skal jeg ikke videre indlade mig paa. At Landgilden fra *Indførelsen* af *Christian 5tes Lov* 1688 indtil 1792 ikke lovligt kunde forandres, forekommer det mig, at *Hr. Kammerraad Rasmussen* (*Gisselfeld* S. 168—74) tilstrækkelig har bevist. Indtil videre antager jeg imidlertid, at der før 1688 ikke har været noget bestemt Lovbud, der forbød Landgildens Forandring.

Dog er der en lille Forøgelse i Afgifterne for de udenfor Middelsom Herred liggende Gaarde, idet der 1693 findes paalagt alle Gaardene i de nærliggende Sønderlyng og Nørlyng Herreder 2 $\frac{1}{2}$ i „Tærskpenge“. De længere bortliggende Gaarde svare derimod *Arbejdspenge*, der varierer fra 8 til 2 Daler, saaledes, at en Gaard paa over 6 $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn sættes til 8 Daler. Disse Afgifter træde saaledes helt eller tildels i Stedet for *Hoveri*, og det kan vistnok langt fra kaldes nogen høj eller ubillig Afgift, at en længere bortliggende Gaard svarer et saadant aarligt Vederlag mod at fritages for det egentlige Hovarbeide. Gaardene i Middelsom Herred have derimod maattet udføre Arbeidet selv; kun for tre findes ogsaa her opført et ringe Beløb i *Arbejdspenge*; men disse Gaarde vare eller havde været øde, og Jorderne vare tillagte andre Gaardes Fæstere, som altsaa have maattet afgjøre Hovpligten for de øde Gaardes Vedkommende med et ringe Vederlag i Penge. — Hvad *Husmændene* angaaer, er Forholdet det samme; de nærmestliggende, i Lee eller Hjorthede, udføre personligt Arbeide til Hovedgaarden og svare da et ubetydeligt Beløb i „Huspenge“, 1 eller 2 $\frac{1}{2}$ aarligt; de længere bortliggende svare „Arbejdspenge“, 1 eller 2 Rdlr. aarlig.

Naar man alligevel ved at gjenneblade Jordebogen af 1693 faaer et bestemt Indtryk af, at det er gaaet meget til-

Det forekommer mig at fremgaa af Borger- og Bondestandens Besværinger; thi hvor ringe Vægt man end ellers vil tillægge deres stærkt partiske Fremstilling af Forholdene, maa de dog utvivlsomt have haft bestemte Tilfælde at holde sig til, naar der klages over Landgildens Forøgelse; men medens Borgerstanden i sine Klagepunkter ellers udtrykkelig beraaber sig paa Lovovertrædelser, vover den ikke at anklage Adlen for Retsbrud i den Henseende. Der tales kun om den „fra Arilds Tid“ paalignede Landgildes Forøgelse. Havde man haft en bestemt Retsgrund at staa paa, havde man i Klageskrifter af saadan Art, som Bondestandens, der jo beskylder Adlen for at være Tyve tilhobe, neppe undladt at constatere et Retsbrud, hvis det havde foreligget. Ved Hævd og Vedtægt var den oprindelige Landgilde bleven staaende, og man forandrede den saa meget nødigere, som mange bestaaende Forhold, saasom Skatteberegninger og Hartkornsberegninger, i ældre Tid netop beroede paa Landgildens Størrelse. — Til nogen Forandring i Landgilden, som staaer i Forbindelse med den nye Matrikels Indførelse, findes endnu ikke noget Spor paa Hemmestrup Gods.

bage med Bøndernes Tilstand i de sidste 40 Aar, medens Jfr. Mette havde Godset, kan Grunden saaledes ikke søges i Forøgelsen af Afgifterne; thi et Par Marks Forøgelse i Gjæsteri-pengene eller et Par Daler som Arbejdspenge kan ikke have ødelagt en Bonde. Grundene maa søges andetsteds. Hvor trykkende Hoveripligten kan have været for de nærmest liggende Gaarde, kan ikke bestemmes. Om Størrelsen af „Stedsmaalet“ (Indfæstningen) foreligge ingen Oplysninger, heller ikke om, hvorvidt *Livsfæste* er gennemført, eller om der endnu har fundet Lejemaal Sted paa visse Aar. Dog tyder den Omstændighed, at Gaardfæsterne synes at have haft Gaardene for Livstid og at, efter Navnene at slutte, Sønnen i Reglen har faaet Gaarden efter Faderen, nærmest hen paa Livsfæste, hvor ikke særlige Omstændigheder ere komne til, som at Gaardene ere blevne øde eller blevne *delte mellem flere Fæstere*. Thi dette sidste Tilfælde er blevet meget almindeligt. Saa vidt Oplysninger haves, fandtes 1683 paa hele Godset kun én større Gaard paa 8 Tdr. Hartkorn med én Fæster; de øvrige større Gaarde paa mellem 8 og 6 Tdr. Hartkorn ere alle delte mellem flere Fæstere, og det samme er ligeledes blevet meget almindeligt med mindre Gaarde fra 4 Tdr. Hartkorn og derunder. Selv de mindre Bol ere næsten alle blevne delte mellem to. — De *øde Gaardes* Antal er atter tiltaget. Mogens Kaas havde 1656 ingen øde Gaard efterladt sig, kun 2 øde Huse; 1693 findes atter 4 øde Hel- eller Halvgaarde og 1 øde Hus paa Godset, og flere Gaarde havde i Mellemtiden bevislig været øde, men vare atter blevne bortfæstede for halv Afgift. Og dog maa dette Resultat vistnok, naar man ser hen til Forholdene andetsteds, kaldes heldigt. — Alt dette tyder upaatvivleligt paa en tiltagende Forarmelse hos Bondestanden. Men det bedste Bevis paa den fortrykte Tilstand er, at *Restancernes* Tal er blevet meget stort. Da Jordebogen af 1693 gjælder for et bestemt Regnskabsaar (1 Maj 93 — 1 Maj 94), er der tilføjet „ytt“ (ydet) ved hver enkelt Rubrik; men ved omtrent $\frac{3}{4}$ Dele af Rubrikkerne mangler dette betegnende „ytt“, eller der er kun kvitteret for et ringe Beløb af vedkommende Afgift. — Nogen Indflydelse herpaa kan det formodentlig have haft, at Aaret 1693 havde været et særligt uheldigt Aar, da „Jordens Grøde forslog sig af alle Slags“, som det hedder i en samtidig Dagbog der fra

Eggen.¹⁾ — Desuden vare Skatterne som bekjendt meget høje i disse Aar.

Hvad der derimod utvivlsomt har haft stor Indflydelse paa Bondestandens Forarmelse i disse Egne, ere de haarde Krige, som i det 17de Aarhundrede hjemsøgte Halvøen. Alt de Kejserlige havde stærkt medtaget Landet; værre endnu gik det til 1644 og 45, da *Helmut Vrangelt* en Tidlang havde sit Kvarter i Randers og paa det forfærdeligste medtog de omliggende Herreder. Om *Sønderlyng Herred*, som gennemskjæres af Hovedlandevejen mellem Viborg og Randers, siges saaledes i den officielle Indberetning til Kongen i Aaret 1645,²⁾ at Bønderne ere saa forarmede, at ingen i hele Herredet formaaer at udgive mere end Halvdelen, nogle ikke engang Tredie- eller Fjerdedelen af deres Landgilde; en Del vare bortrevne af Sygdom og Gaardene øde og forarmede og „formaaede intet at udgive.“ Skovene vare paa det skammeligste forhuggede og tildels ødelagte; saaledes var det Tilfældet med Skovene ved Vejrum.³⁾ I Omegnen af Randers laa i det hele mellem 4 og 500 Gaarde i Ruiner eller øde og forarmede. — Hvad Middelsum Herred angaaer, har man, saa vidt vides, ikke saa nøjagtige Oplysninger, og den Omstændighed, at ingen Hovedlandevej fører gennem Herredet, har maaske bidraget til at skaane det noget mere. Dog kan man ved Hjælp af nogle Præsteindberetninger, som opbevares i Viborg Stiftsarchiv, den ene fra Aaret 1651, altsaa 6 Aar efter den første svenske Besættelse, og den anden fra selve Krigsaaret 1657, nogenlunde danne sig et Billede af, hvilke Egne af Herredet, der have været mest medtagne.⁴⁾

¹⁾ Laurids Axelsens Dagbog, udg. af J. Becher, Aalborg 1813, S. 119. — ²⁾ Kvartalskr. Orion II, 261. — ³⁾ Tillæg 13. — ⁴⁾ Saadanne Indberetninger, som angive Fordelingen af Bøndergodset og dets Ejere, ere i de nævnte Aar indgivne af alle Stiftets Præster. En lignende Fortegnelse fra 1663 angiver blot Tallet paa de Gaarde, der i hvert Sogn hørte til Adlen eller til Kronen, og har i denne Sammenstilling mindre Betydning. — Efter at Trykningen af ovenstaaende var begyndt, har jeg i Stiftsarchivet i en Præsteberetning fra 1690 fundet følgende lille Notits om Præstegaardens Jorder i Bjerring, der viser Forholdet: „Udmarken bestaaer i Skov Jord, hvor der for 50 Aar siden har været Skov — og bruges en Del deraf til noget Havre, dog den største Part deraf er med Lyng begroet, saa som det er for langt borte at føre Gødning til. — Tre smaa Skovskifter findes til Præstegaarden, men

Forholdet stiller sig da for *Middelsom Herred* saaledes: 1651: *Kronen* 97 Gaarde og Bol; deraf øde 2 Gaarde i *Lee Sogn*, 3 i *Vinkel*, 1 i *Rind Sogn*, og *Bjerring Mølle*; i alt 7 Steder. *Adlen* i alt 119 Gaarde og 36 Bol; deraf kun øde 2 Gaarde og 1 Bol i *Lee Sogn*, 1 og $\frac{3}{4}$ Gaarde i *Hjorthede*; i alt 5 Steder. — November 1657: Af *Kronens* Gaarde ere øde: i *Lee Sogn* 2 (den ene „afbrændt“); *Hjorthede* 2 (den ene „afbrændt“); i *Skjern Sogn* vare alle Kronens 17 Gaarde øde „og de fleste bortløbne“; i *Mammen Sogn* 3 (den ene „afbrændt“). I alt 24 Steder. — Af *Adlens* Gaarde: *Ingen*.

At Adlens Gaarde i dette Aar vare blevne mere skaa-
nede, kom sig formodentlig af, at alle Herredets Hoved-
gaarde, paa Hemmestrup nær, vare „assignerede“ til fjendt-
lige Førere; Vindum Overgaard, som tilhørte Marsken Anders
Bilde, var tildelt Generalmajor i Cavalleriet *Hans v. Bøddi-
cher*, som var Øverstbefalende i Viborg og derfra brand-
skattede Landet; Ulstrup var tildelt den berømte Feltmar-
skal *Karl Gustav Vrangel*, og Frands Brokkenhuses Gaarde i
Skjern vare tillagte — Grev *Ulfeld!* — Men at det dog stod
slemt til paa Godserne, viser Indberetningen selv, som sta-
dig fremhæver, at Gaardene „for deres Fattigdom og Ring-
hed“ ikke kunne regnes for deres fulde Beløb; saaledes reg-
nes f. Ex. Hemmestrups 10 Gaarde og 5 Bol i Lee By kun
for 4 Gaarde, Ulstrups 8 Gaarde i Hjermind Sogn kun for
5 Gaarde „for deres Fattigdoms Skyld,“ og 5 „Kannike-
tjenere“ sammesteds, som 1651 sattes for 2 Helgaarde og 2
Bol, siges nu neppe at kunne regnes for 1 Gaard, og saa-
ledes ere Ansættelserne gjennemgaaende lavere end 1651,
medens Angivelserne af Gaardenes Tal 1663 atter mere nær-
mer sig til det tidligere. Gejstligheden, navnlig Bispem,
Præsterne og Domskolens i Viborg, som skulde have deres
Indtægter af de saakaldte „Kannikegaarde“ eller af Tiender,
gik det haardt ud over, da Bønderne nægtede at betale, da
de havde maattet give Contributioner til General Bøddicher.
Bispem og Gejstligheden i Viborg klagede da til Generalen,
som blev højlig forbittret over dette falske Foregivende,
som han kaldte det, og udstedte en streng Befaling paa

de ere saa svart forhuggede udi forrige Feidetider, at derpaa
findes intet til Bygning eller Brydning uden nogle Bøgestubbe og
Pur-Ege.“ Saaledes svandt Skovene, og Lyngen traadte i deres Sted.

Tydsk til alle Bønder, at de skulde tiende og betale som sædvanlig; de skyldige skulde strengt straffes, lige saa Herredsfogederne og alle, som saa igjennem Fingre med Bøndernes „Ungehorsamkeit.“ Brevet blev af Bispen sendt rundt for at oplæses ved Kirkestævne.¹⁾ — Kort sagt, man faaer ved at gjennemse Indberetningerne fra dette Aar det Indtryk, at Bønderne vare stærkt udpinte allerede i Krigens første Aar. — Senere kom de allierede „Polakker,“ og de have vel neppe behandlet Egnen bedre.

Mærkeligt er det altid at se de øde Steder i Herredet stærkest repræsenterede i *Lee* og Nabsognet *Hjorthede*. Alt 1631, kort efter de kejserlige Troppers Nærværelse i Landet, havde Mogens Kaas ved Magelæget med Kronen overtaget en øde Gaard og et øde Hus i *Lee* og 1636 et Par øde Gaarde i *Hjorthede*; 1651 og 57 gjentager det samme sig. Endnu 1693 ligge Godsets øde Steder i disse Sogne med Undtagelse af en Gaard i *Tisted* i *Tapdrup Sogn*. Ogsaa dette kunde maaske staa i Forbindelse med Krigsbegivenhederne. Thi vel gaaer Hovedlandevejen mellem *Randers* og *Viborg* nordligere gennem *Sønderlyng Herred*, men sydligere Forbindelsesveje førte fra *Randers* over det 1657 stærkt medtagne *Skiern* over *Skiern Aa* ind i *Middelsom Herred*, derpaa gennem *Lee* og *Hjorthede Sogne* ind i *Tapdrup Sogn* forbi *Tisted* og videre ad *Viborg* til.

I ethvert Fald fremgaaer det af Præsternes Indberetninger, at *Kronens* Gaarde i disse Aar paa denne Egn have været stærkere medtagne end *Adlens*. Det kan for en Del ligge i Krigsforholdene, men maa vistnok lige saa meget tilskrives en slettere Bestyrelse. Muligt har *Adlen* sørget for at faa de bedste Gaarde til sig, saa at *Kronen* beholdt de daarlige tilbage, som *Borgerstanden* klager over i de ovenfor nævnte Klageskrifter; men naar de samme Klageskrifter i stærke Udtryk klage over, at *Kronen* ved *Magelæg* med *Adlen* fik slette Gaarde i Stedet for gode, passer dette Forhold ikke her; thi hvad *Kronen* har haft i denne Egn, har den haft siden *Klemensfejden* og *Reformationen* og havde da haft Tid nok til at hjælpe *Gaardene* op, om

1) Bispens Copi af Generalens Original (30 Novbr. 1657) i Bispearchivet. Blandt andre Paategnelser: „Læst i Nør-Tulstrup for Fogeden paa Hemmestrup.“

Bestyrelsen havde været dertil. I Virkeligheden vare Krongaardene imidlertid ogsaa under Adlens Styrelse, idet de hørte til et eller andet Len, i denne Egn til Hald Slot, hvis adelige Lensmand saaledes var deres Styrer. Men da Lensmændene kun havde Lenene paa kortere eller længere Tid, havde de ikke den Interesse af at skaane Bønderne, som de adelige Godsejere havde. Det kom snarere an paa at skaffe sig saa store Indtægter af Lenet i sin Styrelsestid som muligt.¹⁾

En saadan Forarmelse, som det 17 Aarhundredes Krige medførte for disse Egne, maatte utvivlsomt virke længe i Forbindelse med andre for Bonden uheldige Vilkaar. Spiren til Fornedrelsen var lagt i Adelsvældens Tid; men det var forbeholdt de kommende Tider at fuldende den. Man begynder at mærke Tilstandens Forværrelse i Slutningen af Aarhundredet. Uheldige Regjeringsforanstaltninger, høje Skattepaalæg, som nu rammede Adlens Bønder lige saa vel som Kronen eller Selvejerbonden, uheldige Aaringer og Misvæxt, alt bidrog til at fremkalde en forfærdelig Tilstand, som især viser sig ved de øde Gaardes stadige Tiltagen i Antal. Den ovenfor omtalte²⁾ Præsteindberetning fra 1690 viser Tilvæxten for Middelsom Herred: I *Mammen* By 2 Halvgaarde og i *Bjerring* 1 Halvgaard, „hvis Jord og Marker ligge ganske udyrkede, og ingen Huse eller Folk have været paa Stederne i mange Aar“; i *Hjerminde* Sogn 1 Halvgaard og 1 Bol; i *Lee* Sogn 2 Helgaarde og 1 Halvgaard; i *Hjorthede* 2 Gaarde, „hvoraf Jorden vel nogenlunde bruges, og hvoraf Præsten vel vinder en ringe Korntiende, men al anden Præsterente, som Offer, visse og uvisse Paaske- og St. Hans Rente afgaer.“ Af Hjerminde Præssts Annexbol i Hjorthede

¹⁾ Som bekendt foreslog Christian 4de at bortforpagte Lenene til den Højtbydende, og Forslaget gjenoptoges af Borgerstanden 1660; med andre Ord, man vilde stille Lenene til Auction. Ogsaa dette Forslag har man kaldt „gavnligt“ og har bebrejdet den egenkjerlige Adel, at den ikke vilde gaa ind derpaa (Allens Haandbog, S. 388, 4 Udg.). Ganske vist kunde Kronen derved i de første Aar have vundet en Del i Indtægter; men i Virkeligheden maa et saadant Forslag dog anses for et af de sletteste statsøkonomiske Midler, man kunde gribe til. Til Held for Bønderne optog Enevælden dog ikke dette Forslag; thi det havde naturligvis gaaet ud over Bønderne, der til sidst vare komne til at betale Pengene. — ²⁾ S. 366, Anm. 2.

„var intet bekommet i mange Aar.“ I *Langaa* Sogn var en Gaard i Torup og Annexgaarden i Vinge ubeboet, men Jorden tildels dyrket af andre; i *Vestervelling* 1 Gaard øde, hvoraf „Jorden dog bruges nogenledes;“ det samme var Tilfældet med 2 Gaarde i *Skjern*, hvorimod der i *Østervelling* Sogn vel ikke var øde Gaarde, men der klages over, „at Tidernes Besværligheder og Misvæxt i nogle Aaringer volder, at Offer og Tiender Aar for Aar formindskes.“ — I *Vinkel* Sogn vare 6 „Avlings Boliger“ rent øde, i *Rind Sogn* 4 „Avlings Boliger“ foruden *Skaber Mølle*. I *Vindum* og *Brandstrup* Sogne „hang Bønderne endnu ved Gaardene“, men ogsaa her klages over, at Præsten ikke kan faa Tiende eller Offer paa Grund af „Tidernes Besværlighed og Misvæxt i nogle Aar.“ I alt laa saaledes 26 Gaarde eller Bolmere eller mindre øde i Middelsohm Herred eller omtrent $\frac{1}{10}$ af alle Herredets Gaarde. Sammenlignes Tilstanden 1651 og 1690, ses, at de øde Steders Tal omtrent er blevet fordoblet (12 og 26). Antallet i 1690 er endog større end i selve Krigsaaret 1657 (26 og 24), en Forskjel, som bliver betydelig større, naar man tager i Betragtning, at af de 24 øde Steder i Krigsaaret laa de 17 i ét Sogn (*Skjern*). Forarmelsen har saaledes udbredt sig omtrent ligelig over hele Herredet og er ikke længere indskrænket til enkelte Egne. Det var Følgen af en 30aarig Fredstilstand, som kun havde været afbrudt af en 4aarig Krig (1675—79), der ikke i særlig Grad kom til at gaa ud over Jylland. I Modsætning til denne Tilstand, som fra nu af Aar for Aar bliver værre og værre, indtil Enevælden endelig ved Stavnsbaandets Indførelse ved et Magtsprog gjør alle Bønder til Trælle, var den gamle Adelsvælde, hvor haard den end ellers kunde være, en gylden Tilstand for Bonden, i det Mindste for Jyllands Vedkommende, hvor tidligere intet Vornedskab havde sat Trældommens Mærke paa Bonden.

Ogsaa for Hemmestrups Vedkommende var de gamle Slægters Tid forbi. Jfr. *Mette Kaas* døde i Aaret 1695. Hun var den sidste af den kaasiske Slægt, som ejede og beboede den af hendes Farmoder over 100 Aar tidligere oprettede Hovedgaard. Hun overlevede den største Del af sin Slægt, som var stærkt i Færd med at forarmes. Hendes Broder *Erik Kaas* havde kort eiter Enevældens Indførelse paa Grund af trange Tider og egen Skyld maattet afhænde

sin Gaard Restrup og trække sig tilbage til den ubetydelige Korsøgaard, som hørte dertil. Han havde efterladt sig en Søn og to Døttre. Sønnen, *Frederik Kaas*, der ugift faldt som Oberstlieutenant under Belejringen af Namur samme Aar, som Mette Kaas døde, var den sidste af Mogens Kaases mandlige Ætlinge. Af Erik Kaases to Døttre overlevede den ene, Jfr. *Edele Kaas*, sin Faster; den anden Datter, *Sidsel Kaas*, som havde været gift med den tydske Hofyndling Overhofjægermester v. Hahn, var ligeledes død, men efterlod sig en Datter, Sofie Amalie Hahn, der blev gift med den tydskfødte Storkansler Grev Konrad Reventlov. Da ogsaa alle de øvrige af Mogens Kaases Børnebørn vare døde, tilfaldt Hemmestrup Jfr. Edele Kaas og Sofie Amalie Hahn, hvorpaa Grev Reventlov paa deres Vegne solgte Gaarden og Godset til Fru *Benedicte Margrethe v. Brockdorff*, Enke efter *Jørgen Skeel* til Sostrup, Estrup og Ulstrup.

Nye, tildels tydskfødte Slægter vare saaledes traadte i de gamles Sted. Ved Fru v. Brockdorffs Død (1739) tilfaldt Gaarden hendes Søn *Christen Skeel*, Herre til Estrup, Ulstrup, Viskum og Østergaard, som fortydskede sig selv ved at lade sig ophøje i Grevestanden under Navnet *Scheel*. Hans Søn *Jørgen Scheel* solgte imidlertid alt 1749 baade Viskum og Hemmestrup til velædle *Hr. Hans Christensen Juul* til Tyrrestrup og hans Arvinger, som beholdt begge Gaarde indtil ind i dette Aarhundrede. Godset skiltes i Tidernes Løb atter fra Gaarden. Nu har den saaledes omtrent samme Størrelse, som da Niels Clementsen købte de to Bøndergaarde af Hvasserne. Gaardens følgende Historie vilde saaledes i flere Henseende blive Skildringen af en Forfaldstid. Foreløbigt har det kun været Hensigten at se den i dens Tilvæxt og skildre dens Forhold paa en Tid, da en en kraftig national Adel stod ved Styret. — Er der ikke opnaaet andet ved at gennemgaa Hemmestrup Archivet, saa er der dog opnaaet det, at det nu er muligt saa nogenlunde at følge en Herregaards Historie, om hvis Ejere i ældre Tid man egentlig kun vidste, at en Jfr. Mette Kaas 1683 havde givet et Par Alterstager til Lee Kirke (Øsk. Atlas 4, 661; 680).

2. Aktstykker fra Hemmestrup Archiv.

4.

1494, 6 Septb. *Tingsvidne om Jord i Ingstrup, Nørlyng Herred.*

Peder Anderssen, fogit till Nørløngs heritz ting, Anders Jepsen i Wamen, Chresthen Nielssen i Rødding, P. Jenssen i Asmild oc Mons Strongissen ibd: giøre witterligt met tze wort obne breff, aar epter gwdtz biurd mcdxc quarto Lørdag nest for wor ffrwe dag nativitatis paa Nørløngs heritz ting war skicket *Mickel Tamessen i Ingstrup*, eskit oc fik ett fwlt tingswitne aff ote danne mend, som ware Matts Willomssen i Bartom, Chresthen Nielssen i Rødding, Symon Oluffsen, Chr. Jenssen ibd:; Chresten Hind i Løffwel, Nis Balle i Bigom, Palle i Pederstrup oc Morten i Lindom. Thisse for^{ne} otte danne mend wotne paa theres guode tro oc rette sanden, at thi so oc hørde samme dag inden alle fire stocke paa for^{ne} ting vij dane mend, som er Anders Jepsen i Wamen, Peder Jessen i Luldrup, Anders Lassen i Torup, Jess Persen i Rødding, Ped: Jenssen i Asmild, Ped: Powilssen i Bartum och Mickel Ingilssen i Wiborg. Thesse for^{ne} vij dane mend wotne (osv.) —, att them fwld witterligt er, att ald thess iord, som hører till for^{ne} Mickel Tamessens gordt i Ingstrup, bode thess, som *Skailanå i Odt* gaff kien(?) paa oc alt annet, thess for^{ne} iorde haffde leget til for^{ne} gordt, som Miccil Tamessen nw iboor, oc wedt hengt ther till aff arildtz tidt. — Item votne och vij mend, att tz er them fwld witterligt, at i nogen mandtz minde, som nw er hossbonde, war ther aldri giort nogen heffd paa for^{ne} iorde enthen aff *Skailande* eller aff hans fader eller foreltre i nogen mode; men ther *Skailande* gaff k. . . paa for^{ne} iorde, tha gjorde *Eric Mogensen* lagheffde ther paa oc soer alle mend wde aff for^{ne} Ingstrup vthen han sielff oc hans met-arffuinger. Saa vitne (osv.)

(Original, noget beskadiget, med Spor af 4 Segl. Smlgn. Nr. 7. Slægten *Skadeland* var paa den Tid temlig udbredt i Viborg Stift; i Anledning af en Udskrivning 1511 nævnes „Skadeland og hans Svoger i Odt, 1 Glavind (3: Odsgaard, Vinkel Sogn, Middelsom Herred, nu en Bondegaard paa 6 Tdr. Hartkorn); *Jørgen og Niels Skadeland* sættes ligeledes til 1 Glavind, vare altsaa smaa Adelsmænd. (D. Mag. 4 R., 2, 299).

5.

1519, 21 Octbr. *Christiern 2den tilsikker K: Jensen i*

Bjerring Besiddelsen af Bradstrup (Brandstrup, Vindum Sogn, Middelsom Herred?).

Wy *Christiern*, met gudz naade Danmarchis, Norges, Wenders oc Gott: konningh, wtwalt koning til Suerge (osv.) gjør alle witterligt, ath thenne breffwiser, *Kield Jessen i Bering*, haffuer ladhit berette for [oss], hworledes hannom giøres hinder oc forfang paa *Bradstrup* gaardt stedt oc *Brastrup Sø*, som ligger i byrdige (?) marck, som hanss fader *Jess Kiildsen* haffde giort lagheffd uppaa i syn tidt, wildt oc wkert haffde oc brugde. Tha wele wy samme lagheffd ved mact att bliffwe til saa længe wij met thet første i Iudtlandt kommende worder, oc sagen uthi bedre bewiis for oss i rette kommer, forbiudendis alle wore fogiter, embitzmend oc alle andre her formedilst sig nogett att befatte met forn^e Brastrop Gaard, Brastrup søø eller thess ennermercke oc rette tiliiggelse, eller met forn^e Kield Jessen i nogen maade, førend sagen for oss i rette kommer, oc then attskilt worder mett rette. Giffuitt paa wort slott *Aaleholm* the ellifwe tusinde jomfrwers dag aar etc. mdxix. Vnder wort zignet. Dm. rex ipse.

(Original paa Papir med Spor af Segl. „Læst paa Mel-som heritz ting 14 May 1601.“ — Faderen „*Jess Kiildsen* i beringg“ lod 1517 tage et Tingsvidne paa, at Fiskeriet i *Bering Sø* tilhørte ham med Rette. — Atter 1539 lod *Simmess Jessen* og *Kield Jessen* tage Vidne paa, at de paa Middelsom Ting lod oplæse nogle gamle Adkomstbreve paa *Bradstrup Sø* og *Bradstrup Gaardsted*, og et Lovhædsbrev, som *Jess Kiildsen* havde taget derpaa. — Ved Bjerring findes nu ingen Sø, men kun Engstrækningerne ved Gudena; endnu 1654 toges Tingsvidner paa, at Bjerring Sø med Aalekister og Fiskeri hørte til en Gaard i Bjerring; ligeledes 1687 af Chr. Skeel Jørgensen til Ulstrup, i hvis Besiddelse Gaarden da var kommen.)

6.

1527, 13 Septbr. *Kgl. Bekræftelse paa et Markeskjel mellem Ingstrnp og Fovlum Marker.*

Wij *Frederick* (osv.) gjøre alle witterligt, att oss elskelig *Peder Ebbessen*, wor mandt och thienner och embitzmann paa wort slott *Nesbyhoffued*, haffuer werit for oss mett ett tyngs witne liudendis som her effterfølger: „Alle

mend tze breff seer eller høre læsse, helse wij *Lass Skoning* i Hwiding, fogit till Sønnderheritzting, Jes Jepsen i Restrup, Peder Mickelsen i Ordorp, Anders Mickelsen i *Beg*¹⁾ och Anders Perssen i Hammershøw ewindeligh met gwdt. Kwngiør wy met tze wort obne breff, aar efter gwdtz byrtd mdxxvij then thorsdag nest effter st. Hanns bapt. Dag (27 Juni) paa forn^e tyng wor skickitt wellbyrdige mann, *Peder Ebbesen* til Nesbyhoffuid, eskit och fick et fwld tyngs widtne aff viij danne mend, som war Niels Mattsen i Hamershøw, Anders Perssen ibd., Mats Powilsen ibd., Christiern Pouilssen i Nørbæg, Peder Nielssen i Ordorp, Chrestiern Grøn i Holm, Jes Jepsen i Reystrop och Anders Michelsen i *Beg*. Thze forn^e viij mendt wontne (osv.) — att them wor fwld witterligt,, saa lenge som thi kunde minis (osv.) — tha haffde thet werit rett marckeskiell . . . mellom *Ingstrup marck* och Fowlum marck fraa then stor aa och rett sønnder vpp att *Diwffsdall* till adel wegen. At thi saa wontne (osv.) . . .“ Huilcket breff wy aff woor sønnderlige gunst och naade haffue fwldtbyrd Jellse²⁾ fredagen nest effther wor frwe dag nat: aar etc. mdxxvij. Wnder wort zignet. Relator Eyler Bryske.

(Original paa Papir med Spor af Segl. — Et omtrent ligelydende kgl. Bekræftelseskort paa samme Herredsbrev er dat: Gwntwid die visitationis marie (2 Juli) anno dni mdxxx; teste Nic: Arnfeld. — Peder Ebbesen kaldes der „wor embitzmand paa *Lwndeness*.“)

7.

1531, 16 Marts. *Kgl. Stadfæstelse paa et Brev af 15 Maj 1484 angaaende Peder Ebbesens Gods i Ingstrup og Rødning.*

Wy *Frederick* (osv.) giøre alle witterligt, ath oss elskelig *Peder Ebbissen*, wor mandt, tienner och embitzmann paa wort slott *Lwndeness*, haffuer haftt hans budtt her hos oss met ett lagheffds breff liudendes ordt for ordt, som her eff-

1) Navnet „Beg“ (Bæk) forekommer i flere Tingsvidner fra denne Tid jævnsides med „Nørbæk“. Det er uvist, hvorvidt herved skal forståes det nuværende Sønderbæk eller en nu nedlagt By. 1616 underskrev Niels Krag sig i et Brev „til Sønderbækgaard.“ I den følgende Tid nævnes ofte Byerne Sønder- og Nørbæk, men „Bæk“ spores ikke mere. — 2) Jellse, Gram Herred, Slesvig.

ter følger: Alle mendt, tze breff see eller høre lesse, helse wij Chrestiern Søffrinssen, fogett paa Nørliung heritz ting, Anders Jepsen i Wammindt, Peder Jenssen ibd.; Peder Erichssen i Lyndom, Jens Anderssen och Peder Wessell (?) ibd: ewindelig mett gwdt Aar effter gwdtz biurdt mcdlxxxiiij thend løffuerdag nest for søndag cantate paa forne ting war skicket welbyrdige Swendt *Erik Mogenssen*, hwilcken ther logligh eskit och fick ett fwldt tings witne aff viij wvildige danne mendt, som war Peder Erickssen, Lass skreder i Bygum, Jens Esbernssen i Søringe, Peder Jenssen i Wammindt, Peder Westell ibd, Willum i Siøring, Christiern Jenssen i Rødding och Chr. Morthenssen i Fiskebeck. Thiisse forne viij danne mendt votne paa theres gode tro, sjell och sandhen, att the saa och hørde then samme dag paa forne ting forne *Eric Mogenssens* laghøringe, som war Jes Anderssen i Giedstedriis och Anders Jenssen i Wammindt, och kwndgiorde, att the nerwerindis war then othensdag nest tilforne paa *Ingstrup* Marck och saa oc hørde, thet forne *Eric Mogenssen* indworde mett riiddermendtzmendt och sielletere (?) *Nørre Ingstrup* marck alle fyre wegne till marcke mode tiil hans och hans siskinds retthe ennemercke till then gordtt i Ingstrup, som *Mickel Thommissen* ibor, som han och hans siskind nw i were haffwe, och fader och forellre haffwer haffdt i were aff ariildtz tiidth før hannom, inthet wndtaget wthen then eng, ther ligger i felligh ther østen til Mickel Thommissens gordt, then soer hand inthet om. — Item kwndgiorde thi och, thet *Eric Mogenssen* indworde iij gorde i *Sønder Ingstrup* och ett øde møllestedt søndhen wandtz sø, som Meilgd: (?) i Ingstrup wartt affliitt, som hand och hans siskind nw i were haffwer och hans fader och forellre før hannom, for sitt och syne søskinz rette arffwegodtz alle fyre weghne till marcke mode. Kwndgiorde thi och, thet *Eric Mogenssen* indworde two feydring iordtt offwir allt *Rødding* Marck, ager och eng, skoff och marck, fiske watn og fegang, och en ager, ligger paa *Rødding* marck. Thiisse forne gorde och godtz (osv.) indworde forne *Eric Mogenssen* effter loghen till sig och syn siskind, och worde hand alle mendt vdt och ingen indtt, wthen sig och syne siskind (osv.)“ Huilcket breff wij aff w. s. g. o. n. fwldbuarde (osv.) Dat: *Gottorp* thorsdag nest effter Søndag Oculi aar etc. mdxxxj. Wnder wort zignett. Dnus rex per se.

(Original paa Papir med Spor af Segl. Smlgn. Nr. 4. Den i Brevet nævnte *Erik Mogensen* var en Søn af Mogens Ebbesen Galt til Tyrrestrup og saaledes Broder til Peder Ebbesens Fader Anders Mogensen Galt til Tyrrestrup og Palsgaard.)

8.

1534, 12 Maj. *Danske Rigsraader befale en Commission af 4 Adelsmænd og 2 Borgere i Viborg at dømme i en Sag, angaaende Peder Ebbesen og hans Fæstebonde i Meilgaard i Ingstrup.*

Wii efftherne *Joachim Rønnow*, biscop till Roschilde, *Mogens Gøye*, Danmarckis riigis hoffmester, *Jachim Løcke* till Østergaard¹⁾, *Axel Brade* til Krochholm, *Erick Banner* høffwitzmandt paa Kalløø, ridd: oc Danmarchis riigis raadt, helser ether, Hr. *Holger Rosenkrantz*, høffwitzmand paa Ørum, *Jep Friiss*, høffwitzmandt paa Skiffwe, *Niels Jenssen* til Bradskoff, *Jens Hvas* till Koes, *Iwer Thamissen* till Ørsleffcloster, *Jens Stinger* och *Jepp Symonnsen* Borgemestre i Wiborg, kierlig mz gwd. Kiere venner, mui vidde, ath thenne breffwiser, Seweren H... uti Ingstrnp, som boor uti Miellgordt, haffuer berett for oss, at hand haffwer samme gordt mit hindis rette eghendomb oc tilligilse i leye oc fest for landgilde aff syn hossbund, *Peder Ebbesen* paa Lwndeness, oc berett for oss oc keritt, at her *Peder*, fogitt till *Skierne*, haffuer fordiellt hannom, for hand brwger same gordt, hwss oc eggendomb, som hand so i fest haffuer aff forne hans hossbonde Peder Ebbesen, som er hans fwlde hiemill till same gordt oc eghendom, oc minit, att forne her Peder haffwer fordiellt hannom mit wrett, thii hand bwrde att tale hans hosbunde till, som er Peder Ebbesen, och icke hannom i then sag. — Thii bede wij ether kierligen och biude paa menige Danmarckis riigis raadtz vegne oc fwld mact giffue met thze wortt obne breff, ati met thet alderførste paa beylelig tiidt oc stedt forsambler ether, steffnind for ether forne her Peder oc hans høringer och forne Sewer: H... mett alle theris breffwe oc bewisninger i then sag, oc forfarer, om forne Sewer: H. er fordiellt eller ey, oc om thenne bwrde at tale hans hosbonde Peder Ebbesen till, som er rett iord-

¹⁾ ? forskrøvet i Originalen.

drotthen oc haffwer same gordt i hæffd och ward, oc efter beggis theris breffue oc bewisning dømme them entlig emelum uthen ald skoetzmoel uti nogen mode eller sagens opsettelse, som i ville antsware for gwdt oc were bekjende for menige Danmarckis riigis raadt, betinde og biudende ether paa bode sider, som same sag anrørindes er, som forn^e stoer, at i møde for forn^e dannemend, naar oc huor the ether til siger, at nyde oc vndgielde hwis the ether for rett affsigende wordher. Skier tz saa, at nogle aff forn^e dannemend icke tilstede kand komme, for merkligt forfalds skyld, tha skall the, som tillstøde komme, fwldt mact haffue at tage andher vti theris stædt oc giøre thenne wor beffaling fwldt — Giffuit i *Randers* tissdagen nest for wor herres himelfarts dag aar etc mdxxxiiij. Wnder wores zignetter.

Original paa Papir med 4 paatrykte Segl (Gøyes, Lykkes, Brahes og Banners) og Spor af 2.

9.

• *Kongebrev af 1543 om Gjenkjøbet af en ved Klemensfejden forbrudt Gaard i Bjerring. Herredsdøm af 1574 om kgl. Afgifter af et Bol og nogle Jordstykker i Bjerring.*

Fru *Anne Lykke*, Enke efter den bekjendte Rigmarsk *Otto Krumpen* til Demstrup (og Trudsholm), Lensmand paa Hald, havde indstævnet paa Kronens Vegne *Christen Hammershøj* i *Bjerring* og *Mogens Andersen* i *Kvorning* paa sine egne, sin Moders og Medarvingers Vegne om et Bol og noget Jord i *Bjerring* og *Bjerring Mark*, som de ikke havde svaret kgl. Tyng af. Da den daværende Herredsfoged i *Middelsom Herred*, *Mathias Harbo* i *Mammen*, havde afsagt en „uendelig“ Dom i den Anledning, havde *Viborg Landsting* sendt Dommen tilbage til fornyet Kjendelse paa Herredstinget, hvor Dom blev afsagt af den nuværende Herredsfoged *Anders Andersen* i *Hjermind* Torsdag nest for Dom: reminiscere (4 Marts) 1574.¹⁾ Fru *Anne Lykke* lod sin „Tjener“ *Christen Jørgensen* møde paa sine Vegne og havde indstævnet *M. Harbo* paa Grund af den „uendelige“ Dom, desuden *Anders Jostsens* Enke i *Kvorning*, *Christen Hammershøj* i *Bjerring*, samt „ærlig og fornumstig *Svend*“ *Christoffer Pallesen*, tjenende *Erik Kaas* til *Lindbjerg*, der havde

¹⁾ Om *Mathias* eller *Mads Harbo*, som havde været Herredsfoged 1573 (Tillæg 11), henvises til S. 340 og 357 Anm.

samme Bol i Pant. Chr. Jørgensen paastod, at de Indstævnedede havde fordristet sig til i nogle Aar ingen kgl. Tyngede at svare af dette Bol i Bjerring og nogle Jordstykker sammesteds. Bolet skyldte aarlig „til Bonden“ 2 Tdr. Byg og 1 Pd. Smør; han „satte da udi Rette, om Bonden maa holde saa meget frit Jord og ikke give der kgl. Tyngede af efter Loven og som Ejendommen er til.“ — *Erik Kaas*, der førte Sagen paa „sin Drengs“ Vegne, og som personlig var mødt i Retten, paastod sig og de Indstævnedede fritagne, da det formentlig ikke kunde bevises, at Ejendommen var sat for kgl. Tyngede og „ikke var opskreven i Kongens Jordebog“, samt fremlagde et Kongebrev af 1543, som „blandt andet indeholdt“:

„forne *Anders Jostsøn* og *Chr. Sørensen* i Bjerring hos hans Naade at have forhandlet om deres Bondegods, som er en Gaard i Bjerring Sogn og By, som *Anders Simensen* iboer, og havde derfor været i højbemeldte kgl. Majestæts Minde; da haver han af synderlig Gunst og Naade undt og tilladt, at forne *Anders Jostsen* og *Chr. Sørensen* og deres Arvinger maa og skulle have, bruge, nyde og beholde forne Bondegaard og Gods med deres rette Ejendom og Tilliggelse saa fri og for saadan Landgilde, Tyngede og Afgift, som deraf gaves, før end sidste forgangne Fejde her udi Riget begyndte, dog saa, at de og deres Arvinger skulde være højb. kgl. Maj. og hans Naades Arvinger, efterkommende Konger udi Danmark, hulde og tro.“¹⁾

Dernæst fremlagde *Erik Kaas* et Tingsvidne af 1540 fra Sønderlyng Herred, hvori Jost Mikkelsen i Hammershøj selv tredie vidnede, at de havde været til Skifte i Kvorning efter *Erik Lassens* Død, hvorved Arvingerne vare blevne saaledes forligte, at førnævnte *Anders Jostsen* og *Chr. Sørensen* paa deres Hustruers Vegne skulde nyde den Gaard i Bjerring, som *Anders Simensen* iboede, og et Hus sammesteds, som *Jens Madsen* iboede. *Erik Kaas* mente da, at siden de havde *igjenkjøbt* den nævnte Gaard saa fri og for saadan Tyngede, som der gaves af Gaarden før Fejden, kunde nu ingen videre Tyngede aftvinges dem; desuden indeholdt Recessen (*Christian 3dies*), at det Gods, man havde haft i Haand og Hævd

¹⁾ Smlgn. det omtrent ligelydende Aalestrup Dokument, dat Knud Konges Dag (10 Juli) 1543, i Jydske Saml. 1, 345.

i 20 Aar ulastet og ukjeret, skulde man nyde angerløst. — Til sidst fremlagde han et Pantebrev af 1573, hvorefter *Chr. Sørensen* i Bjerring, *Mogens Andersen* og *Jost Andersen* i Kvorning havde pantsat Gaarden i Bjerring, som *Chr. Sørensen* og *Ped. Andersen* iboer, og Huset sammesteds til den fornævnte *Christoffer Pallesen* for 60 gode, uforfalskede *Joachimsdalere* som et frit Pant, indtil det indløses.

Paa Kronens Vegne beviste da *Chr. Jørgensen* ved gamle Breve, at det Bol og de Jordstykker, som Trætten gjaldt om, ikke hørte eller havde hørt til den Gaard, som *Anders Simesen* havde iboet; 1501 havde *Erik Lassen* „indvordet“ til den Gaard i Bjerring, han da iboede, som Ene-mærker 6 Stykker Jord i Bjerring Mark. Bolet selv var ved Pantsættelser og Kjøb 1503 kommet i *Erik Lassens* Besiddelse. Senere vare de omtvistede Ejendomme komne fra *Erik Lassens* Gaard og blevne udlagte en af hans Medarvinger til Arvelod. Gaarden stod for samme kgl. Tyngge nu, som før Bolet og Jordstykkerne vare komne derfra. Kronen forlangte ikke videre Tyngge af deres Bondegaard, men af Bolet og Jordstykkerne. Desuden havde *Anders Jostsen* selv bødet 20 Rdlr., som *Otte Krumpens* Regnskabsbog udviste, fordi han havde undladt at betale kgl. Skatter heraf, og saaledes selv erkjendt sin Uret m. m.

Støttende sig hertil afsagde Herredsfogeden følgende Dom, „at efterdi Recessen og Haandfæstningen medfører ingen ufri Mand at maatte have frit Jordegods, da ved jeg mig ikke at maa mod Loven, Recessen og Haandfæstningen og mod *Anders Jostsens* egen Bekjendelse finde dem til at have saa meget frit Jordegods, som skylder aarlig 2 Tdr. Byg og 1 @ Smør til Bonden, uden kongelig Tyngge, eftersom Ejendommen er til og efter Lovens Lydelse.“

(Original paa Papir med paatrykt Segl. — *Erik Lassen* i *Bjerring* nævnes som Sandemand 1499 — *Dsk. Mag.* 4 R. 2, 267 —, fra 1517 til *Klemensfejdens* Tid som Herredsfoged i *Middelsom Herred*. Senere maa han altsaa være flyttet til Kvorning i *Sønderlyng Herred* og have bortfæstet eller lejet sin Gaard i Bjerring til den ovennævnte *Anders Simesen*. Han er saaledes et Exempel paa en rig og anset Bonde, som selv ejede flere Gaarde, men som mistede sin frie Besiddelse ved den store Confiskation 1534; først efter

hans Død (1540) maatte Arvingerne *gjenkjøbe* Gaarden af Kronen. Smlgn. ovenfor S. 357 Anm.)

10.

1562, 12 Novbr. *Sandemands Gang mellem Hemmestrup og Faardals Skove.*

Ifølge Landstingsvidisse af 19 Juli 1617, udstedt af Iver Juel til Villestrup, Niels Krag til Aggerkrog og Gunde Skriver, Landstingshører, lod *Mogens Kaas* sil Støvringgaard, Befalingsmand paa Ørum Slot, ved Viborg Landsting oplæse følgende „obenn pappiersbreff med otte indsegle wel forseglad: *Anders Ericksøn* i Bjerring, fouget til Medelsom heritz ting, Christen Powilsøn i Wlstrup, Peder Tamisøn i Hjermend, Søren Mickelsøn i *Schauen*¹⁾, Niels Quist i Thorup, Niels Wogensen i Longe (o: Langaa), Morten Olufson i Faarup, Matz Haarboe i Mamen och Peder Hammersøn i Biering, giøre alle witterligt med dette wort opne breff, Aar epther gudtz biurdt mdlxij, thorsdag post Martini epis. dag paa Medelsomheritzting war mødt Niels Inngstrup paa sin hosbund erlig och welbiurdig mand *Erich Kaass till Lindbjeriggaard*, hanns wegne; hand der loughligen eskitt, badis och fick ett fuldtings vinde aff otte dannemend, som [ware]: Christen Kold i Hiermend, Anders Nielssøn i Vinde (Vindum?), Christen Povilsøn i Thulstrup, Jep bunde ibm., Rasmus Haarboe i Hiermend, Knud Nielssøn i Lie, Lass Jensøn i *Restrup* och Niels Andersøn ved *Broholme*.²⁾ Thesse forne otte dannemend alle sandrægtelig vindet paa therris guode troe, sjell och rette sannden, att the saae och hørde same dag paa forne ting otte sandemend for thennem stande, som er Christen Povilsøn i Wlstrup (o. s. v., de samme som

¹⁾ Den nuværende Skauengaard i Brandstrup Sogn, som efter Dsk. Atlas 4, 657 skal være opstaaet af 2 Bøndergaarde. 1651, da den tilhørte Rigsmarsk Anders Bille til Vindum Overgaard, regnes den under Navnet „Schauengorde“ som én Helgaard med 2 Fæstere. — ²⁾ „Norden for Lee By paa en Bakke i Skoven skal fordum have ligget en Herregaard kaldet Restrup, hvoraf sees Rudera i Volde og Grave. Stedet kaldes endnu Restrup Krog.“ Dsk. Atl. 4, 661. 1562 har her altsaa været en Bondeby eller Bondegaard. — Broholm, som jeg ikke har set anført noget Sted i Skrift eller paa Kort, maa efter andre Breve have ligget i Nærheden af Bromølle ved Nørreaa, i Vinkel Sogn, siden det hører til Middelsom Herred.

ovenfor). These forne otte sandemend stud her idag inden alle fire stocke for thingsdomb, och kundgiorde the theris thoug och eed, och suor the schou schiell imellom *Hemmestrup schouffue och Faardalls schouffue*, och begönnte the först i *wanddall*; ther saatte the threbunden stienn, ithem saa nar therfra grimit¹⁾ the en bøg, ithem saa nar therfra grimit thi en anden bøg, ithem saa nar miere grimit di en stuor bøge, ithem saa nar therfra grimit di en lidell bøge, som stander ved thou iege, item saa nar therfra grimit di en bøg, som stander i en dalskore, ithem saa nar therfra grimit di en jegi, som stander i same dall, ithem saa nar therfra imod kjarenn grimit di en stuor bøgj, item saa nar therfra grimet thi en andenn bøg, item saa nar mjere nordenn alleweyen grimit di en jegj, item saa nar therfra i sidenn aff kiaren grimit thi en jegj, item saa nar therfra i kiaren saatte di thribunden stienn, och kiaren therfra och thermed (?) til mettstrøm. Thette suor forne otte sandemend for rett schouschiell imellum *Hemmestrup schouffue och Fardals schouffue* (osv.)

(Original paa Pergament med tre vedhængende Seglremme uden Sigiller. Nedenunder paategnet med Navnet *Gunde* og et utydeligt Efternavn, formodentlig *Christensen*. Gunde Christensen nævnes som Landstingshører i et Dokument fra 1560 (Hoffm: Fund: 3, 303) og oftere i den følg. Tid indtil 1617. — *Faardal* omtales i et Tingsvidne 1675: „de (Synsmændene) vare i Jfr. Mette Kaases Skov paa *Tisted* Mark; da saa de et Stykke Jord i en Dal i Skoven, kaldet *Faardal*; der var Jorden afgravet, saa Trærødderne stode bare og somme Steder visne.“

11.

1573. *Tingsvidne om Udskiftning af Lee Fællesskov.*

Maathis Hardeboe ij Mammen, Heritzfogitt tijl Medelsom heretz ting, Christen Sørrensenn ij Beringe, Peder Oluffs-

¹⁾ grime forekommer ofte i Betydningen „mærke“ i ældre Breve. Naar Molbech forklarer det ved at „sværte“, synes det neppe at kunne forliges med Udtrykket „at hugge Grimer“ (smlgn. S. 384 nederst). Muligt kunde det staa i Forbindelse med det isl. grima, Maske, vort „Grime“, og betegne de udhugne Figurers Form (? Efter velvillig Meddelelse af Overl. Kinch).

son i Thaffe, Chresten Oluffsson ibdm., Jens Sørenssen ij Hermind, Chrestinn Hammershyff ij Beringe, Niels Hiedegordt ij Thaarup, Sijmonn Jenssen ij Longaa, Chresten Jenssen ibd. och *Anders Anderssenn ij Hjermind*¹⁾ gijøre wijttherligtt, att aar effter guds byrd mdlxxij torsdag nest for Chatharinæ dag paa forne ting war skiket erlig och velbyrdige fruue *Saaphij Globb tyll Estrop*, hendes wisebuodtt Thomas Jørgenssen ij Tulstrup, som eskit og fick ett fuldt tings wythne aff viij dannemendtt, som war Christen Sørenssen ij Bering, Peder Olufsen ij Thaffell, Jens Matzsson ij Beringe, Peder Hammershyff ibd., *Søren Jepsen ij Hemestrup*, Mickel Grijs ij Hyorthede, Chresten Palssen ibid: och Pallij Laaszen ij Hermindt, hvilke forne viij dannemendtt alle sann-dreckthelig vothne (osv.) . . . , att dij alle og huer personlig huos var vdij *Leed fælleds skoff* paa tysdag og paa onsdag nu syst forgangenn og der hørde og saa disse effne xij egre och rebs mendt rebue och skyffte forne Leeds felleds skoff, som var Jens Christenssen ij Mamen, Jep bunde ij Tulstrup, Chrestenn Oluffssenn ij Thaffwel, Jens Sørenssen ij Hermindt, Søren Pierssen ibm.: Anders Kyeldttsen ij Bering, Niels Hiedegordt ij Thaarup, Sijmonn Jenssen ij Longaa, Thomass Morthenssen ibd., Chresten Jenssen ibd.: Christen Mickelsen ibd. och Jens Pierssen ij Hijorthede. Thze forne xij egre och Rebsmendt begøntte først derres reb vidt skellet mellom *Skijarens jennemercke* og forne *Leedtt* felleds skoff och nest vde ved Leeds mark, som dij war her fraa tingij lofflig opkallt och aff alle dij gode lotseyr tyll forne *Liedtt* fælleds skoff tijllhuldt, och die gyorde huert reb nest vde vedt marcken xvij fagne lang, ithem nør mierre ij skoffuen, som den var bredre, xxij fagne lang och saa nør mierre nest vedt *Skijarens* Skoff, som skoffuen er endtt bredre, gyorde dij huert reb xxix fagne laang, och saa skifted forne skoff wdij 5½ boll, effter som jorden skyfftes ij marcken, wdij østre och vestre tuert offuer forne skoff och først ij thz første boll till then gaardt, *Mogens Laassen* ijboer, som hør erlich och welbyrdige frue *Gyartrude*, saalig *Anders Christenssens* effterleffuerske tyll, for ij feyring ij reb; fraa *Skijarens* skoff, som kaldes *Aastrup skoff*, och vester paa och ij tz vestre skell aff same skiffte satte [dij] en stenn

1) Herredsfoged i det følgende Aar (Tillæg 9, S. 377).

nest vde vedt marcken, item en anden steen nør miere ij same skell, och then tridie stenn end nør miere och nest vedt thij nørre ender ij for^{ne} skell; item saa fraa dij steenn och tuert offuer ij wester tyll thenn gordt, *Rasmus Symenssen* ij bor, som hør erlig och welbyrdige frue *Anne Rosenkrands* tyll, for en feyring ett reb, och nest vedt markkenn y thz vestre skell grijmitt en jeg, mitt ves offuer skoffuen ij samme skell grijmitt en anden jeg, oeh nørre miere modt dij nørre ender satte en stenn ij for^{ne} skell; — ithem saa vester paa, fraa dij grijmid og stenn [satte?], och tijll then gordt, *Niels Kijeldsen* ij bor, som hør *Kronen* tyll, for en feyring ett reb, och nest vedt marcken ij thz vestre skell satte en stenn, item nør wde ij samme skell en andden stenn och enu nør wde ij samme skell then trijdie steen; item saa fraa dij stenn oeh vester paa tyll then gordtt, *Chresten Nielssen och Niels Nielssen* ijboer, som er først ij thz andett boll och hør for^{ne} fru *Anne Rosenkrands* tijl, for ij feyring ij reb¹⁾, och ij thz vester skell af samme skiffte satte trenne steder steen, then første nest vedt marcken, then andenn mitt ves offuer skoffuen och then trijdie modt thij nørre ender modtt *Skijarens* skoff; — ithem saa fraa dij steen och vester paa tijl then gordtt, for^{ne} *Rasmus Symenssen* ijbor, for en halff feyring $\frac{1}{2}$ reb, och y thz vester skell aff samme skyffte satte trenne steder steen, som foruett staar; — item saa vester paa tijl then gordt, *Chr: Skreder* ij boer, som hør erl. och welb. mandt *Otte Banner* tijll, for en feyring ett reb, och ij thz vester skell aff samme skyffte nestt marcken grimitt en bøg, mitt ves offuer skoffuen ij same skell satte en stenn och nør miere ij for^{ne} skell en andenn stenn; — item saa vester paa och tyll then gordt, *Jens Chrestenssen* ijboer, som och hør *Kronens* tijll, for en feyring ett reb, och y tz vester skell aff tz skyffte nest vedt markkenn grijmitt en bøg, mitt ves ij skellet satte en stenn och nør miere then andenn stenn; — item saa vester paa och først y thz trijdie boll, till then boll, som *Søren Nielsen* y boer, som hør erl. och welb. m. *Niels Rosenkrands* tijl, for en halff feyring ett halff reb, och y thz vestre skell der aff satte trenne steder stenn, den første nest marcken, then andenn mitt ves offuer skoffuen och then trydie modt

1) for $1\frac{1}{2}$ feyring $1\frac{1}{2}$ reb? Tallet utydeligt.

thi nørre ender ij for^{ne} skell; — item saa fraa dij steen och vester paa tijll then gordt, *Søren Symonssen* og *Chr. Symenssen* ij bor, som hør e. o. w. mandtt *Gregers Vls-thandt* tyll, for $3\frac{1}{2}$ feyring $3\frac{1}{2}$ reb, och ij thz vester skell aff samme skyffte nest wedtt marckenn grijmsett en bøg; mit ves ij skellet satte en stenn och modt thij nørre ender grijmsett en anden bøg; — item saa vester paa och først ij thz fijarde boll, tijll then gordt, som *Lodvig Olssenn* ij bor, som hør tijll *Mariagers closter*, for en feyring ett reb, och y thz vestre skell aff samme skyffte nest vedt marcken satte enn stenn, mit ves ij skellet grimitt en bøg och modt thij nørre ender satte en anden steen; — item saa vester paa och tyll then gordt, *Jens Symensen* ijboer, som hør erl. o. w. fr. *Saaphij Glob* tyll, for en feyring ett reb, och ij thz vestre skell aff samme skyffte satte trende steder steen, den første nest ved marcken, den anden mit ves y skellet och then trydie modt tij nørre ender; — item saa vester paa och tijll then gordt, *Chresten Symenssen* ij bor; som och hør tijll *Mariager closter*, for $1\frac{1}{2}$ feyring $1\frac{1}{2}$ reb, och ij tz vestre skell aff samme skyffte nest vedt marcken satte en sten, mitt ves ij skellet grijmsett en bøgh och nest vedt dij nørre ender satte en andenn steen; — item saa vester paa tyll thz boll, *Niels bødicker* ij bor, som och hør for^{ne} fr. *Anne Rosenkrands* tijl, for en halff feyring $\frac{1}{2}$ reb; och y thet vestre skell ther aff satte tvende steen (osv. som før); — item saa vester paa och først ij thet fembte boll tijll then gordt, *Niels* — ij boer, som och hør for^{ne} fr: *Saaphi Glob* tijl, for ij feyring ij reb, och (osv.) . . .; item enu vester paa tijl then gordt, *Søren Jenssen* ybor, som hør e. o. w. frue *Mette Vrnne* tijll, for ij feyring ij reb, och ij tz vester skell der aff mellum samme ij feijring skoff och then gordts skoff, som er *preste gordt* tyll Leeds Kyrcke, nest vedt marcken satte enn steen, mitt ves ij samme skell grimitt en bøgh och modt dij nørre ender satte enn andenn stene, som dij 5 holl er wde; — item saa fraa tz skell och vester paa tijll for^{ne} *kyrcke gordt* for ij feyring ij reb och noget mierre, for skoffuen der war tøndtt och vndtt, — och saa vester paa tijl *Reystrup skoff* vedttager och for^{ne} $5\frac{1}{2}$ boll er wde, och løber tze for^{ne} skoff skyffter ij sønder tijll *Leeds Mark* och y nør tijll *Skyarens Skoff* vedt tagher och tijl dij guode grimer, som for^{ne} rebsmendt

och nu haffuer huggit for dij nørre ender aff nogen aff tze forne skyffter, som er x grijmer fraa *Reystrup skoff* och øster paa tyll *Skyarens jennemercke* och langs op mett ett backeskrinnt och offuer then offre ende aff en lijden daall; item der nest begønnte dij ett andett skyffte norden vedt same guode grijmer, som løbe och ij sønder tijl guode grijmer och ij nør tyll skellit, saa att alle dij skyffter bleff lige laange, och begønnte rett omkring først vedt *Regstrup skoff-skiell*, och skyffte thz och vdiij $5\frac{1}{2}$ boel, och vedt dij søndre ender var huert ieb xvj fagner laang och nør mierre huertt reb ix fagne laang, som skoffuen var smallre, och begønnte først vedt *Regstrup skoff* tijl then gordt, forne Mogens Laassen ijbor for ij feyring ij reb, och saa øster paa tijll huer gordt for sijnn feyring, ett reb for huer feyring, tyll *Skyarens jennemerckij* vedt tager, saa huer gordt feck synn lodtt och feyring y thz skyffte liige som y thet andett . . . , saa att alle dij skjiffter findes effter derres feyring thaa liige brede. Huilcke forne $5\frac{1}{2}$ boll dij nu haffuer rebet och skyfftet *wdij xxij feyring*, effther som jorden er skyfftet ij marcken. — Desligeste kwngiorde och forne rebsmendtt her nu for tings dom, att samme forne Leedt felleds skoff kwunde nu ij tze aar tholle att fijede ett hunderrett och xx suin mz bogollen, och tijlbøde dij her nu for tings dom, att om der var noghen aff forne gode lotseyer helder derres fogether helder ombudtt, der kunde klaage seg wdij thze forne rebning brystt holden, saa att dij icke haffde huer fangett synn lodt, effter som iordenn skyfftes ij marcken, daa vijlle dij enu gjøre dennem huadt rett er. Daa war her ijdæg ingenn, som klaaghet seg vdiij samme rebning brøst holdenn, men alle gaff forne rebsmendt klaaghe løst och thackett dennum gott for god rebning, saa mange som her nu tijlstæde var. — Att forne xij eyre och rebsmendt saa haffuer forne skoff rebett, som for skreffuett staar, thz hørde wij oc saa, som dij oc hnu her for tings dom kundgiorde och tijlstodt mz derres edtt. Thz winder wij mz worres indsegler (osv.). Datum ut supra.

(Original paa Papir med Spor af Segl. — Skoven er nu for største Delen forsvunden. Ved *Skjern* findes endnu et Stykke Skov. *Restrup Krog* med enkelte spredte Skovstykker anføres endnu paa Videnskabernes Selskabs Kort. — Da Rebsmændene kaldes „Ejere“, frengaar saaledes af Bre-

vet, at der 1573 endnu har været i det mindste 12 jordegne Bønder i Herredet (smlgn. S. 326; 349) og formodentlig en Del flere. Af de 12 Rebsmænds Gaarde hørte 1617 det halve *Tavle* til Hemmestrup. *Olaf Tørisens* Slægt, der kan føres tilbage som Ejere af *Tavle* til 1447 (S. 179; 345), har formodentlig solgt Gaarden; den Fæster i *Tavle*, der nævnes 1617 (Chr. Jensen), hørte efter Navnet at dømme neppe til samme Slægt. — *Jep Bondes* Gaard i *Tulstrup* regnes 1617 ligeledes til Hemmestrup; som det synes, var den daværende Fæster, *Lars Jepsen* (Ibsen), en Søn af *Jep Bonde* (S. 362).

12.

1582. *Deling af Tisted Skov og Veirum Skov.*

Søren Kielsen i Odsgaard, Niels Sørensen i Vinkel, Per Christensen i Randrup, Jens Clemitsen i Tisted, Søren Nielsen i Veirum, Anders Madsen, Anders Sørensen ibd. og Peder Christensen i Bromølle gjøre vitteligt, at de have foretaget et Skovskifte, hvorved *Tisted* Lund og *Krat*, *Veirum* Skov og *Krat* i Sønderlyng Herred og *Veirum Enemærke* i Middelsom Herred deltes i to lige Parter mellem *Gregers Ulfstand* til *Estrup*, Befalingsmand paa *Solt*, paa den ene Side, og Landsdommer *Mouritz Stygge* til *Holbækgaard* (Randers Amt) paa den anden Side paa hans Hustrues og Svogers *Christoffer Lykkes* Vegne, saaledes at *Gregers Ulfstand* skal have til sin Part „den vestre Part og Skifte af *Veirum Enemærke* liggende i *Medelsom Herred* fra som samme *Enemærke* vedtager i *Vester* og saa i *Øster* til de *Grimer*, som vi forn^e Mænd idag have hugget i samme forn^e *Enemærke Skov* imellem samme *Skovs Part* og den *Lod* og *Part*, forn^e *Mouritz Stygge* skal have i samme *Enemærke Skov*. Herimod have vi tillagt forn^e *M. Stygge* til sin *Lod* og *Anpart* al *Tistedlund* og *Krat*, fra som samme *Lund* og *Krat* vedtager, som er fra *Skjellet* (?), som er imellem forn^e *Tistedlund* og *Tapdrup Skov*, desuden al *Veirum Skov*, *Lunde* og *Krat*, liggende i *Sønderlyngherred*, og et *Stykke Skov* af *Veirum Enemærke*, liggende i *Meddelsomherred*, som er det østre *Skifte* af samme *Enemærke*, fra som vi idag have hugget *Grimer* imellem og saa i *Øster* til den *Skov* og *Ejendom* vedtager, som kaldes *K.... Skov* og ligger til *Hald*.“

Original paa Papir med 9 Segl.¹⁾

13.

1631, 24 Februar. *Besigtelse paa Gods i Medelsom og fl. Herreder i Anledning af et Magelæg mellem Kronen og Mogens Kaas.*

Wij wnderschreffne *Knud Gyldenstjerne* till Timb, kgl.

- 1) Gregers Truidsen Ulfstand, Søn af den fra Grevefejden bekendte Befalingsmand paa Varbjerg, Truid Ulfstand, og Fru Ide Brok, ejede saaledes paa denne Tid (gammel) Estrup, Randers Amt. Ved sin Død efterlod han sig ingen Sønner, men kun to Døttre, af hvilke den ene blev gift med Karl Bryske til Langesø i Fyen. Estrup derimod synes at være tilfaldet hans Mødreneslægt Brok. Ved de derpaa opstaaede Arvestridigheder blev Veirumholt senere Gjenstand for megen Strid. 1622 „undte og bevilgede“ Truid Bryske til Langesø Eske Brok til Estrup, Befalingsmand paa Dronningborg, sin Anpart i Skovene, som var ham „arvelig tilfalden“. Men et Par Aar efter lod Jørgen Munk til Højgaard ved en Dom fra Middelsofning sig indføre i Skoven for 215½ Rdl. in specie, som Truid Bryske var ham skyldig, idet Skoven blev taxeret til 70 Svins Olden = 3 Tdr. 3 Fk. Hartkorn, hver Tønde anslagen til 70 Rdl. Herimod gjorde Eske Brok naturligvis Indsigelse; men Jørgen Munk paastod, at Truid Bryske havde været uberettiget til at afstaa Skoven, da han paa den Tid „var under Rigens Forfølgning“. Ved Landstingsdom af 13 Aug. 1625 henvises Sagen til Rigsraadets Kjendelse. Hvorvidt Sagen er kommen for Raadet, er uvist; thi da Eske Brok kort efter døde, afstod Jørgen Munk 1626 mod Udbetaling af Gjældsfordringen Skoven til Jørgen Skeel til Sostrup, Tyge Brahe til Tostrup og den „rige“ Frands Lykke til Overgaard. Alle disse Mænd vare Eske Broks Svigersønner; de godkjendte altsaa Jørgen Muks Fordring. De to sidstnævnte synes at have aftraadt deres Andel til Jørgen Skeel, Rigsraad og siden 1627 Rigets Marsk, der som Eske Broks Svigersøn arvede Estrup og forenede det med sine øvrige store Ejendomme, Sostrup, Skiervad og Hviskilde; efter sin Moder Margrethe Brahe, Datter af Otte Brahe til Knudstrup og Ulstrup, arvede han ogsaa Ulstrup, hvor Fru Margrethe og hendes Mand, Christen Skeel, havde ladet opføre Hovedbygningen.

Det ovenaftrykte Sted af Tingsvidnet fra 1582 antyder en betydelig større Skovstand end nu. Formodentlig have disse Skove faaet deres Knæk i Svenskerkrigen 1644—45; i det mindste gjælder dette om Skoven ved Veirum; thi i en 1645 foretagen „Besigtigelse“ over de Len, der havde lidt mest ved Fjendens Fremfærd, hedder det, at „udi Veirum Lunde i (Sønder) Lyngherred er huggen 1270 Eger, mange af dennem saa smaa, at thi kunde aggis paa et less.“ (T. Beckers Kvartalskr. Orion 2, 259. — Det øvrige efter Papirer fra Hemmestrup Archiv, smlgn. Dsk. Atl. 4, 698). Smlgn. ovenfor S. 367 Anm.

May. Befallingsmand paa Hald, och *Thyge Braahe* till Tostrup, Befallingsmand paa Skiffuehuss, giøre witterligt, at efterdij wij haffuer bekommett ko. May. wores allernaadigste Herres befaling, datierett Segeberg den 16 Octobris anno 1630, indeholdende, att efftersom erlig och welbiurdig mand *Mogens Kaass* till Støffringgaard, Danmarckis Rigis raad och befallingsmand wdi Mariagers Kloster, wunderdanigste wdaff høybem. hanss May. enn deell aff cronens gaarde och goedtz her wdi Jutland wdi Haldts Leen, dog till *Mariager Closter* liggendis, till Magelaug er begierendis, som ehr (osv.)¹⁾.... — Thi biuder høyb. kgl. May. oss och allernaadigst befaller och derhoss fuldmact giffuer, at wi oss med fordeligste till alle forue gaarde skulle begiffue, deris leylighed forfare och oss imod høyb. hans May. erklere, omb forue hans May. och cronens goedtz imod det bemeldte, *Mogens Kaass* sig erbuider till høyb. hans May. igien att wdlegge, for beyleghed eller nogen anden synderligheds skiuld der fra Mariager Closters Len kunde mistes, och dersom det befindis derimod att kunne wnduæres, att wy da bege disse eyendomes herlighed, landgilde, rente, retighed och all anden tilligelse grandsker och grandgiffuelig forfarer, saa och det ene godtz imod det andet ligner och lioger, saa att hans Mayst. och cronen saa wel som hannem i alle maader wdi samme schifte, særdelis for landgilde och særdelis for eyendomb, kand schee skiell och fyldeste, acttendis hans May. endelig will haffue [lige] saa megett landgilde och lige saa megenn eyendomb igien som det, hans May. bortskiffter, dog *skoffuene* belangende, dermed schall forholdis efftersom hidintill schied er, att *derfore paa begis sider kand schee wdlæg wdi landgilde och eyendomb*, — och huis wij wdi saa maader grandschindis, forfarendis, saa och dett enne godtz imod dett andett lignendis och liggendis worder, att wi det klarligen wnder wores zignetter giffuer fra oss beskreffuit, som wi wille ansuare och wære bekiend, och samme wores besigtelse samt erklæring wdi hans May. cancelli lader leffuere, saa høyb. hans May. ald leylighed nochsom kand forfare, och saa fremt ko. mayst. och cronnen blir mindre andten paa eyendomb, landgilde eller wdi andre maader scheer forkortt, *wi da icke derfore will stande hans Muyest.*

1) Samme Fortegnelse, som nedenunder nærmere specificeres.

til rette, efter som høybem. hans maysts befalling widere derom formelder och indholder.¹⁾)

Tha haffuer wi effter høyb. Ms. allernaadigste befalling med største flid forfarett, omb kongl. Maystts Cronnens gaarde och godtz, som forn^e Mogens Kaass wnderdanigste til magelaug ehr begierendis, for beleyligheds eller nogenn synderlig herlighedz schiuld fra Mariager closters leen kunde mistes, och wi iche andet eragte eller forfare, ind det jo nochsom for beleyligheds schiuld, saa well som ochsaa for andenn herligheds schiuld fra hans Maytt. och cronens leen for wederlag kunde mistes. — Dernæstt forfaret om høyb. k. m. och *cronens bønder*, deris schiuld och landgilde, saa och sæd och affle till dieres gaarde er beliggendis, och giffue di da ennhuer, efftersom di med opragte fingre och høyeste helgens eed for oss haffuer bekiendt, till aarligen landgilde och derimod kunde saa och affle aarligen, som effterfølger: Wdi *Haldtz Leen*, *Medelsomheritt*, *Lee* Sogen och bye enn halffgaard, *Maren Christensdatør* paaboer, skiulder aarlig j ørte roug, j ørte biugh, j ørte Hafre, j fring smør, j suin, j $\frac{1}{2}$ haar, ij $\frac{1}{2}$ grij, $\frac{1}{2}$ Tdr. avre grij; kand saae oc auffle ij tdr. roug, j td, biug, $1\frac{1}{2}$ Td. havre, xvj less eng, ij suins olden. — Noch trende gadhuse der samestedtz, *Chresten Nielssen och Jørgen Jenssen* paaboer, och enn *ødde*, skiulder huer aarlig vj β gadhuspenge. — *Østertorsager*, Søfren Smed, skiulder aarlig $26\frac{1}{2}$ β $\frac{1}{2}$ alb.; kand saae och auffle iij skiper roug, iij skiper biug, ij suins olden. — *Koldbeck*, Matz Perssen, Niels Nielssen, skiulder aarlig j ø. roug, j ø. biug, j ø. avre, ij pund smør, j suin; kand s. och auffle xij skiper roug, viij sk. biug, v byskiper avre, vj less eng, iij suins olden. — Wdi *Støffring Heritt*, *Aalbeck* sogn och bye: Rasmus Kieldtzen, skiulder aarlig till ko. May. j suin, ij daler grij, och giffuer sinn andenn landgielde till presten; kand s. och a. v tdr. roug, vj tdr. biugh, vij tdr. avre; xl less eng. — *Nørhaldheridtt*, *Linde* sogn och bye: Anders Christenssen, skiulder aarlig $1\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ penge; Jens Christenssen xxiiij β penge; kand huer aff dennem s. och a. ij skiper

¹⁾ Da den endelige Undersøgelse og Afgjørelse forbeholdes Kongen selv, kunne Lensmændene selvfølgelig ikke paatage sig Ansvar for herfor.

korn. *Niels Christensen i Østrup* Heritzfoged aff enn eng ij $\frac{1}{2}$ engpenge; kand auffle vij less hæe.

Beløber saa in suma ald forne *landgielde* aff forne *cronnens* goetz i haartkorn anslagen — $22\frac{1}{2}$ tdr. j frcar och ij alb.; disligeste beløber sig ko. May. och Cronnens goetz eyendom i hartkorn anslagen — xvij tdr. i sk. $\frac{1}{2}$ alb.

Der effter haffuer wij forfaret, huad forne *Mogens Kaasses* bønder och tiennere, som hand till høyb. hans May. wnderdanigste for forne gaarde och goetz sig erbiudder till Magelaug att will wdlege, effter som di mz høyeste eed och opragte finger for oss haffuer werett bekiend att giffue till aarlig landgielde, saa och enn huer thill siin gaard at kunde saae och auffle aarlig, som effterfølger: Wdi *Hedenste Heridt, Staffuerlund*: Peder Anderssen, skiulder aarlig j ø. roug, j ø. biug, j suin, j $\frac{1}{2}$ grij; kand s. och a. xxvii skiper roug, xiiij skiper biug, lx skiper avre, jc (c: hundrede) suins Olden (?). — Wdi *Gistum Heridt, Morumb*, Mickell Mickelsen, sk. aarl. j ø. roug, j ø. biug, j ø. avre, iij pund smør, $3\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ penge, j suin, j foenød, ij $\frac{1}{2}$ grij; kand s. och affle lx skiper roug, l skp. biug, lxxx skp. avre, xxvii less enng. — *Weyrup: Knud Nielssen* sk. aarl. viij skiper roug, x skiper biug, $\frac{1}{2}$ pund smør, j suin, j $\frac{1}{2}$ grij; kand saae och affle xv skiper roug, xx sk. biug, xxx sk. avre; ij less enng. — *Annders Ibsenn*, sk. aarl. viij skiper (osv. som den foregaaende; samme Udsæd.) — Noch wdi *Nør Hald Heritt, Farup* sogen, *Ørild*: Dorette Knudtzdotter, ij ø. roug, ij ø. biug, ij ø avre, ij pund smør, j suin, j foenød, j lamb, j gaass, ij hønss, j daler grij, kand s. och auffle l skiper roug, v tdr. biug, xvj tdr. avre; viij less enng.

Beløber sig da ald forne *Mogens Kaasses* goetz *landgilde* wdi hartkorn anslagen — xxix tdr. $2\frac{1}{2}$ frcar j alb. Disligeste beløber sig ald forne *Mogens Kaases* Bønder, deris eyendom wdi hartkorn anslagen in suma xxvij tdr., iij skiper, ij frcar j alb. Lignet och lagt forne kong. Mayts Landgilde och egendomb imod forne *Mogens Kaasses*, da findes forne *Mogens Kaasses* goetz sig høygre och miere att beløbe ind kong. Maytts: Wdi Landgielde — $6\frac{1}{2}$ tdr. j fr. $\frac{1}{2}$ alb. — Wdj eigendomb — x tdr. vij skpr. ij fr. $\frac{1}{2}$ alb.

Huor imod wi effter forne *Mogens Kaases* begiering, paa kong. Maytts naadigste behaug, haffwer wdlagt *en halff ødde*

gaardtz egendomb, som i langsomelig tid ingen bygn haffuer weritt paae, wdi *Melsomherett*, forne *Lee* sogn och bye, som Chr. Poulssen sist paa boede; skiulder aarlig till ko. May. och cronen och kand saa och auffle som efterfølger: skiulder aarlig j ø. roug, j ø. biug, j. ø. havre, ij pund smør, j suin, j $\frac{1}{2}$ haar, j $\frac{1}{2}$ v β j alb. gstrij, $\frac{1}{2}$ Td. havre gstrij; kand saa oc auffle iij Tdr. roug, xij skiper biug, $1\frac{1}{2}$ Td. havre; iij less eng; ij suins olden.

Beløber sig da forne ko. Maytts halffue gaardtz landgilde, som wi paa høyb. hans maytts. naadigste behaug till Mogens Kaass haffuer wdlagt, for huis som rester, wdi saa maader, som forberørt ehr: Wdi Landgilde — vj Tdr. iij frcar ij alb.; wdi eigendomb i hartkorn anslagen — ij Tdr. $\frac{1}{2}$ alb. Lignet da och lagt ald høyb. kong. Maystt. och cronens goedtz imod forne Mogens Kaases goedtz, da beløber forne *Mogens Kaases goedtz høygre och miere*: paa *Landgilde* — iij sk. $1\frac{1}{2}$ frcar, och paa eigendomb wdi hartkorn anslagen — viij Tdr. $2\frac{1}{2}$ skiper j alb.

(Derefter følger „epterskrevne sædvanlige taxt“, som er fulgt ved Hartkornsberegningen. 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 2 Tdr. Havre „lige imod huerandre och imod en Td. hartkorn“ — 1 Td. Rugsæd, 1 Td. Bygsæd, 2 Tdr. Havresæd „lige imod hverandre.“)

„Dog er derhoss at agte, att enn ørte roug reignes paa ald dette forne goedtz for x skper; j ørte biug for xij skper; j ørte havre for xx skiper. Och wdi *Meilsomheritt* regnes $7\frac{1}{2}$ skper wdi tynden, wdj *Støffringheritt* och *Nørhaldherett* viij skiper wdi tynden, wdi *Hedenstherett* vij skiper i tyndenn. Och er ald oldenschouff samt høe afflingen reigned efter ote skiper wdi tynden. Ellers huer slags effter sin maal. iij less eng, iij svins olden, iij skper kornsæd imod — j sk: hartkorn, huer slags. ij $\frac{1}{2}$ landgilde penge, iij suin, ij foenød, vj lamb, xij giess, xxiiij høns — huer slags imod 1 Td. hartkorn; 1 $\frac{1}{2}$ haar imod — ij alb.; ij $\frac{1}{2}$ engpenge imod 1 Td. Hartkorn; 1 Td. Smør imod xij Tdr. hartkorn; och reignes xvij pund smør i tønden i all denne lignelse.

Och haffuer wj alt sligt giordtt och forhandlett det ligeste och retteste, wj haffuer kund, efftersom bønderne, paa goedtzet boendis ehr, wed dieres høyeste eed och mz opracte fingre for oss haffuer bekiend och tillstaad, som for-

sckreffuit staaer, och dett allene paa ko: Ma: woress allernaadigste heres naadigste behaug, och icke anderledis. Dis till vindesbiurd haffuer wj wndertrøgt woress signetter, och mz egen hender wnderschreffuit. Actum Wiborrig den 24 februarij anno 1631.“

Knudtt gyldstiern (L. S.). (L. S.) Tyge Brahe, eg. handt.
m. p.

(Original paa Papir. Bag paa efter Angivelse af Indholdet: „och er dermed mageskiftet till ende giortt paa Kiøbenhaffns slott den 23 Novemb: aº 1631.“)

